

Näkymä koulun puolelta jokea

Puole-vartaloisten grammien esiintyminen tienviittaperustaisessa
viittauskehyksessä

Triin Pöldver

Pro gradu -tutkielma

Suomen ja sen sukukielten maisteriohjelma

Kieli- ja käännöstieteiden laitos

Humanistinen tiedekunta

Turun yliopisto

Toukokuu 2024

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu

Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä

Pro gradu -tutkielma

Suomen ja sen sukukielten maisteriohjelma

Triin Pöldver

Näkymä koulun puolelta jokea. Puole-vartaloisten grammien esiintyminen tienviittaperustaisessa viittauskehyksessä

Sivumäärä: 45

Pro gradu -tutkielmani aiheena on *puole*-vartaloisen grammin kieliopillistuminen. Käsittelem grammien *puolella*, *puolelta* ja *puolelle* mahdollista kieliopillistumista rakenteessa, jota kutsutaan *tienviittaperustaiseksi viittauskehykseksi*. Tähän rakenteeseen kuuluvat *puole*-vartaloisen grammin lisäksi genetiivisijainen etu- ja partitiivisijainen jälkilaajennus kuten ilmaisussa *näkymä koulun puolelta jokea*. Analysoin rakenteen jäsenten keskinäisiä suhteita hyödyntämällä kognitiivisen kielitieteen termejä *muuttuja* ja *kiintopiste*. Tutkittavassa rakenteessa kuvataan muuttujan lokaatiota kahden kiintopisteen avulla: genetiivilaajennus eli sekundaarikiintopiste toimii ns. tienviittana ja partitiivilaajennus eli peruskiintopiste kokonaisuutena, johon muuttujan hakualueen suunta suhteutetaan. *Puole*-vartaloisen grammin kieliopillistumiseen viittaa se, että sanan merkityksenä ei ole enää 'kahtiajaetun kokonaisuuden yksi osa, puolikas', vaan grammi viittaa peruskiintopisteen lähellä olevaan hakualueeseen. Tutkielmassani keskeisenä kysymyksenä on, minkälaiset tekijät vaikuttavat *puole*-vartaloisen grammin adpositio- tai substantiivitulkiintaan. Analyysini perusteella olennaisena tekijänä tässä on muuttujan suhde peruskiintopisteeseen: jos muuttujan hakualue on peruskiintopisteen alalla, silloin *puole*-vartaloisen muoto esiintyy usein substantiivin tehtävässä, ja hakualue peruskiintopisteen rajojen ulkopuolella voi puolestaan viitata *puole*-vartaloisen grammin adpositiomaiseen käyttöön. Tutkimusmenetelmänä on aineistopohjainen laadullinen analyysi. Aineiston olen koontanut Finnish Internet Parsebank -tietokannasta.

Avainsanat: kognitiivinen kielitiede, kieliopillistuminen, grammit, adpositiot, propositiot, prepositiot

Sisällysluettelo

1	Johdanto	4
2	Kognitiivinen kielitiede	7
2.1	Kognitiivinen kielioppi	7
2.2	Kieliopillistuminen	9
2.3	Spatiaalisten suhteiden ilmaiseminen	11
2.4	Tienviittaperustainen viittauskehys	14
3	Adpositiot, grammit ja <i>puole</i>-vartaloinen grammi	18
3.1	Adpositiot ja grammit	18
3.2	<i>Puole</i> -vartaloinen grammi	21
4	Aineiston analyysi	23
4.1	Peruskiintopisteenä <i>raja</i>	24
4.2	Ei-spatiaaliset merkitykset	25
4.3	Muuttuja peruskiintopisteen sisäpuolella	29
4.4	Muuttuja peruskiintopisteen ulkopuolella	31
4.5	Ilmaiseeko sekundaarikiintopiste pelkkää suuntaa vai suuntaa ja aluetta samaan aikaan?	35
4.6	Sekundaarikiintopisteenä elollinen olento	39
5	Yhteenveto	42
	Lähteet	44

1 Johdanto

Pro gradu -tutkielmassani keskityn semanttiseen analyysiin *puole*-vartaloisen grammin käytöistä, jotka perustuvat tienviittaperustaiseen viittauskehykseen. Käsite *tienviittaperustainen viittauskehys* (*guidpost-based reference frame*) on peräisin Talmylta (2002: 212). Tässä analysoitavaan rakenteeseen kuuluvat *puolella/puolelle/puolelta*-grammin lisäksi genetiivi- ja partitiivilaajennus, kuten esimerkiksi ilmaisussa *näkymä koulun puolelta jokea*. Rakenteella kuvataan puheenalaisen asian (tässä esimerkissä näkymän) sijaintia suhteuttaen se valittuihin entiteetteihin (tässä kouluun ja jokeen). Rakenne on kiinnostava monesta syystä: ensinnäkin siksi, että grammilla on samaan aikaan sekä genetiivi- että partitiivilaajennus¹, toiseksi sen takia, että kontekstista riippuen *puole*-vartaloisen grammi voi hahmottua eri sanaluokkien edustajaksi. Tulkinta syntyy sen perusteella, ilmaiseeko *puole*-vartaloisen muoto kokonaisuuden yhtä osaa (jolloin se toimii substantiivina) vai viittaako se suhteutuskohtaan kokonaisuutena (adpositiomainen käyttö). Ilmaisun *koulun puolelta jokea* on esimerkki jälkimmäisestä tapauksesta: *puolelta* ei viittaa tässä joen 'puolikkaaseen', vaan hakualueeseen, joka on joen vieressä. Analysoimalla tutkittavan rakenteen jäsenten tehtäviä ja keskinäisiä suhteita pyrin selvittämään *puole*-vartaloisen grammin eri käyttöjä sanaluokan näkökulmasta ja mahdollista kieliopillistumista tietyssä kontekstissa.

Analysoin tutkittavaa rakennetta hyödyntämällä Talmyn (2000: 212) tienviittaperustaisen viittauskehyksen mallia. Tienviittaperustaisen viittauskehyksen malli soveltuu tilanteisiin, joissa suhteutettavan (muuttujan) sijaintia kuvataan kahden suhteutuskohdan (kiintopisteen) avulla (määrittelen käsitteet *muuttuja* ja *kiintopiste* luvussa 2.3). Sijainnin kuvauksessa peruskiintopisteenä on kokonaisuudeksi hahmottuva suhteutuskohta, sekundaarikiintopiste puolestaan toimii niin sanoen tienviittana, joka määrittää, millä puolella peruskiintopistettä muuttujan hakualue sijaitsee. Esimerkiksi ilmaisussa *näkymä koulun puolelta jokea* peruskiintopisteenä on *joki* ja sekundaarikiintopisteenä *koulu*. Vaikka kaikki aineistoni tapaukset seuraavat rakennetta genetiivi – *puole*-vartaloisen grammi – partitiivi, tienviittaperustaisen viittauskehyksen malli ei sovellu kaikkiin tapauksiin samalla tavoin.

---

¹*Laajennus* on yleisnimitys määritteille ja täydennyksille. Substantiivin laajennuksina ovat määriteet, jotka lauseen rakenteen kannalta ovat valinnaisia lausekkeen komponentteja. Täydennykset ovat edussanan pakollisia laajennuksia, tyypillisesti saavat täydennyksiä verbit ja adpositiot. (VISK, § 439)

Tienviittaperustaiseen viittauskehykseen perustuvat ilmaisut eroavat keskenään sen takia, että rakenteen jäsenten tehtävät ja viittaussuhteet vaihtelevat jonkin verran eri ilmauksissa.

Tutkimuksen aiheeseen liittyvät keskeiset kysymykset ovat:

1. Minkäläisiä ovat *puole*-vartaloisen grammin sisältävän tienviittaperustaiseen viittauskehykseen perustuvan konstruktion jäsenten (genetiivi-, partitiivilaajennus, *puole*-vartaloisen grammi) eri tehtävät?
2. Minkälaisia merkityksiä (esim. spatiaaliset, temporaaliset, abstraktit merkitykset) tienviittaperustaisella viittauskehysellä ilmaistaan?
3. Miten tutkittavan rakenteen eri tapaukset soveltuvat tienviittaperustaisen viittauskehysten malliin?

Tutkimusmenetelmänä on aineistopohjainen laadullinen analyysi. Aineisto on koottu Finnish Internet Parsebank -tietokannasta (esim. Laippala ym. 2015), joka koostuu suomenkielisistä verkkoteksteistä ja sisältää lähes neljä miljardia sanaa. Tutkimuksen kohteena on *X:n puolella/puolelle/puolelta Y:tä* -rakenne: hakukriteerinä oli siis, että *puole*-vartaloista grammia edeltäisi genetiivi- ja seuraasi partitiivisijainen sana. Haku antoi 650 osumaa, josta aineistooni valikoitui 129 virkettä. Aineistostani jäivät pois tapaukset, joissa genetiivisijainen sana, *puole*-vartaloisen grammi ja partitiivisijainen sana sijaitsivat jostain syystä vierekkäin, mutta eivät muodostaneet yhdessä tienviittaperustaisen viittauskehysten malliin soveltuvaa kokonaisuutta. Esimerkiksi joskus etsittävät sanat kuuluivat eri virkkeisiin (*ja pakettien lähetys jatkuu jälleen helmikuun puolella. Lunta ei ole [---]*). Toisinaan genetiivi- tai partitiivisijainen sana ei toiminut *puole*-vartaloisen grammin laajenuksena, vaan liittyi verbiin (esim. *Miesten puolella SM-kultaa hiihtivät [---]*). Vaikka kuvaan aineistoani myös määrällisesti, keskityn tutkittavan rakenteen semanttiseen analyysiin.

Tutkielmani pohjautuu kognitiiviseen kieliteoriaan, joka korostaa tiivistä yhteyttä kognition ja kielen välillä. Kognitio on osa ihmisen kehollista toimintaa. Kaikki kielelliset ilmaisut perustuvat joihinkin näkökulmiin, joita kognitiivisessa kielitieteessä nimitetään *käsitteistyksiksi* (määrittelen käsitteen luvussa 2.1). Ihmisellä on aina valinnanvaraa, miten kielentää tietty tilanne. Samaan aikaan käsitteistyksiin vaikuttavat myös sellaiset myötäsyntyiset piirteet kuin esimerkiksi ihmisen kanoninen pystyasento ja liikkeen suunta, kyky erottaa tilanteesta muuttuja ja kiintopiste, kyky muodostaa yksinkertaisemmista rakenteista monimutkaisempia rakenteita ja niin edelleen. (Ojutkangas 2005: 525–526.)

Tienviittaperustaisen viittauskehysten malliin perustuvan ilmaisun *näkymä koulun puolelta jokea* taustalla ovat siis toisaalta ihmisen kognition myötäsyntyiset piirteet ja toisaalta vapaasti valitut näkökulmat.

Yhtenä keskeisenä ideana kognitiivisessa kieliteoriassa on kieliopin merkityksellisyys. Leksikaalisten merkitysten yhteys kielen ulkopuoliseen maailmaan on pikemmin selvästi tajuttavissa, mutta kieliopillakin on semanttinen sisältö, joka heijastaa ihmisen käsitteistyksiä maailmassa olevien entiteettien välisistä suhteista. (Langacker 2008: 3–4.) Esimerkiksi biposition *ympäri* kanssa käytetyt genetiivi- ja partitiivitäydennys ilmaisevat eri merkityksiä. Genetiivi synnyttää ilmaisussa *puiston ympäri* vaikutelman spatiaalisesti rajatusta ja partitiivi ilmaisussa *ympäri puistoa* rajaamattomasta tilanteesta. (Haukioja 1998: 221.)

Tutkielmassani analysoin tienviittaperustaista viittauskehystä pääasiallisesti kieliopillistumisen kannalta. Kieliopillistumisella tarkoitetaan prosessia, jossa alun perin leksikaaliset yksiköt kehittyvät elementtien välisiä suhteita ilmaiseviksi kieliopillisiksi yksiköiksi (kuten *koiran suussa* > *luolan suussa* > *illan suussa*) (esim. Hopper & Traugott 2003:1). Kieliopillistuminen on asteittainen prosessi, jonka alussa sanan merkitys laajenee ja abstraktistuu hieman, ja prosessin edetessä kieliopillistuvan sanan merkitys ja muoto yhä etäännyvät alkuperäisestä merkityksestä, niin että leksikaalisen ja kieliopillisen sanan yhteys ei ole enää tajuttavissa (Ojutkangas 2001: 37–41, 43). Suomen kielessä pitkälle kieliopillistuneita sanoja on vain muutama, sillä enemmistö suomen adverbeista ja adpositioista on leksikaalisten sanojen taivutusmuotoja, joiden merkityksellinen yhteys alkuperäiseen sanaan on säilynyt (Jaakola 1997: 127). Tällaisten grammien joukkoon kuuluvat myös *puole*-vartaloiset grammit.

Pro gradu -tutkielmani koostuu kahdesta teorialuvusta ja analyysiluvusta. Ensimmäisessä luvussa käsittelen joitakin kognitiivisen kielitieteen perusideoita kielestä ja keskityn siihen, miten kognition ja kielen väliset suhteet ja kielen olemus ymmärretään. Kirjoitan kognitiivisen kielitieteen käsityksistä ja välineistä, joiden avulla analysoidaan spatiaalisten suhteiden kielellisiä ilmaisuja. Erityisesti keskityn tienviittaperustaisen viittauskehysten malliin, jonka taustalla analysoin myös *X:n puolella/puolelle/puolelta Y:tä* -rakennetta. Käsittelen myös kieliopillistumisprosessia, koska spatiaalisten suhteiden ilmaisemiseen käytettävä kieliaines, kuten esimerkiksi adpositiot, adverbit ja sijapäätteet, on yhteydessä kieliopillistumiseen. Toisessa luvussa käsittelen adpositioita ja grammeja ja kirjoitan myös *puole*-vartaloisen grammin eri merkityksistä.

2 Kognitiivinen kielitiede

2.1 Kognitiivinen kielioppi

Kognitiivinen kielitiede sai alkunsa 1970-luvulla Yhdysvalloissa. Yhtenä kognitiivisen kielitieteen keskeisenä suuntana on kognitiivinen kielioppi, joka tarjoaa useita keinoja kuvata kognition ja kielen, merkityksen ja muodon välisiä suhteita. Kognitiivisen kielitieteen lähtökohtana on, että ihmisen fyysiset ja mentaaliset ominaisuudet ovat suoraan yhteydessä sekä kielen leksikkoon että kielioppiin. Leksikaalisilla sanoilla – substantiiveilla, adjektiiveilla, verbeillä – on referentiaalinen suhde kielen ulkopuolisiin entiteetteihin, joten niiden rooli merkitysten ilmaisemisessa on selvä. Kieliopilliset merkitykset eivät viittaa kielen ulkopuoliseen maailmaan yhtä selkeästi, mutta kognitiivinen kielitiede korostaa, että kieliopin roolia kielijärjestelmässä ei voi määritellä yksinomaan kieliopin suhteen kautta fonologiaan, morfologiaan ja syntaksiin, vaan kieliopilla on myös itsenäinen merkitys. (Langacker 2008: 3–4.) Muutamien merkitysten ilmaisemisessa on ensisijainen rooli juuri kieliopilla eikä leksikolla. Esimerkiksi tiettyjen bipoitoiden ²avulla (kuten *ympäri*, *lähellä*, *keskellä* jne.) voi täydennyksen sijamuodosta riippuen kuvata samaa tilannetta spatiaalisesti joko rajattuna tai rajoittamattomana (esim. *puiston keskellä* 'tarkkaan puiston keskellä' vs. *keskellä puistoa* – puiston ulkorajat eivät ole tarkkaan määriteltynä). (Haukioja 1998: 222–223.) Kieliopin merkityksellisyydessä ei ole kyse vain kieliopillisten välineiden kyvystä välittää merkityksiä tietyissä konteksteissa, vaan merkityksellisyys on kieltä läpäisevä piirre. Kielioppi on osa kognitiivista prosessia, ihmisen suhteutumista häntä ympäröivään maailmaan. Kielen rakenteen perustana kielioppi heijastaa ihmisen ajattelulle ominaisia mekanismeja. (Langacker 2008: 3–4.)

Kognitiivisen kielitieteen terminologian perusteella kielelliset ilmaukset perustuvat käsitteistykseen. Termi *käsitteistys* viittaa kielellisten ilmausten taustalla oleviin näkökulmiin, kielenkäyttäjän valintoihin, miten kuvata tietty tilanne. Käsitteistykseen vaikuttaa olennaisesti ihmisen kehollisuus – muun muassa ihmisen kanoninen pystyasento ja liikkeen suunta, näköaistin dominoivuus, tieto siitä, miten kappaleet voivat vaikuttaa toisiinsa, eli miten energia siirtyy. Toisaalta käsitteistys tarkoittaa kieleen vakiintunutta tapaa ilmaista tiettyjä merkityksiä; eri kielet voivat käsitteistää tilanteita eri tavalla. (Ojutkangas 2005: 525–526.)

---

² Bipoitiot ovat adpositioita, jotka voivat esiintyä sekä pre- että postpositioina (ks. Haukioja [1998], joka käsittelee sellaisia bipoitioita kuten *ympäri*, *keskellä* ja *lähellä*).

Kielellinen itseilmaisu edellyttää monia muitakin peruskykyjä kuten esimerkiksi kykyä luoda strukturoituja käsitteistyksiä, tajuta ja artikuloida fonologisia jonoja, luoda symbolisia yhteyksiä käsitteistysten ja fonologisten rakenteiden välille, muodostaa yksinkertaisemmista rakenteista monimutkaisempia, erottaa tilanteesta muuttuja ja kiintopiste, rakentaa puheenalaista tilannetta kielellisesti eri tavoin. (Langacker 2008: 291.) Termi *käsitteistys* tuo esiin merkitysten dynaamisuuden korostaen merkitysten tiivistä yhteyttä kielenkäyttäjän valintoihin. Valinnanvapaus tilanteen kielentämisessä on kuitenkin vain osittainen, ja se liittyy muun muassa ihmisen kehollisuudesta johtuviin rajoituksiin.

Kognitiivisen kieliopin yhtenä perusideana on, että kaikki kieliopilliset rakenteet ovat olemukseltaan symbolisia. Leksikko, morfologia ja syntaksi muodostavat symbolisten yksikköjen jatkumon, ja niillä on sekä fonologinen että semanttinen rakenne. Kielen yksi keskeisistä tehtävistä onkin yhdistää fonologiset ja semanttiset rakenteet kokonaisiksi symboleiksi. Kielioppi eroaa kielen fonologisesta ja semanttisesta tasosta siinä, että ensimmäiset kaksi ovat joko auditivisesti tai entiteetin ja merkityksen yhdistelmänä suoraan tajuttavissa, kieliopilla puolestaan ei ole vastaava itsenäistä ilmentymismuotoa, vaan sen varsinaisena tehtävänä on yhdistää fonologiset ja semanttiset yksiköt laajemmiksi symbolisiksi rakenteiksi. (Langacker 2008: 3–6, 15, 25.)

Jokainen merkitys on osa laajempaa merkitysverkkoa ja tukeutuu kielenkäyttäjän tietojärjestelmiin. Jokainen ilmauksen käyttökerta aktivoi vain tietyn osan kielenkäyttäjän ilmausta koskevasta tiedosta, vaikka ilmauksen taustalla on aina kokonainen merkitysverkko. (Leino 1993: 101, 111.) Ihmisen ajattelulle on ominaista se, että vain jokin osa kielellisesti ilmaistavaan tilanteeseen liittyvästä kognitiivisesta sisällöstä on etualalla, muu sisältö jää taka-alalle. Tämä piirre on yleinen, mutta voi ilmetä eri kielellisissä rakenteissa eri tavalla. Esimerkiksi yhdyssanoissa ovat sananosien itsenäiset merkitykset taka-alalla, ja etualalla on sananosista muodostuvan kokonaisuuden merkitys. Kommunikaation kontekstissa taas, missä kaikilla osallistujilla on tarvittavat kulttuuriset tiedot, voi taka-alaistettava sisältö jäädä kielellisesti ilmailematta (esim. voi sanoa: *seisoin punaisissa valoissa* mainitsematta eksplisiittisesti autoa ja liikennevaloja), tämä edellyttää ihmisille yhteisten merkitysten olemassaoloa. (Langacker 2008: 57–58.) Spatiaalisten suhteiden ilmaisemisen yhteydessä puolestaan on ilmaisussa etualalla elementti, jonka sijaintia määritellään (*muuttuja*) ja taka-alalla suhteutuskohta (*kiintopiste*) (esim. *avaimet hyllyllä*) (esim. Leino 1993: 52). Huomion keskipisteessä voi siis samaan aikaan olla vain tietty osa tajuttavasta ja kielennettävästä tilanteesta. Myös merkityksiä voi huomata samaan aikaan vain rajallisen määrän – kaikista

entiteettiin liittyvistä merkityksistä aktivoituvat vain ne, jotka ovat vastaavassa kontekstissa relevantteja. (Langacker 2008: 62–63, 70.)

Kielentutkimuksen näkökulmasta kognitiivisessa kielitieteessä on keskeistä, että kieltä kuvataan käyttöpohjaisesti. Kaikkien päätelmien mistä tahansa kielen ilmiöistä on perustuttava kielessä esiintyviin ilmaisuihin. Teorian on pysyttävä lähellä tutkimuksen perustana olevaa aineistoa. (Langacker 2008: 291.)

2.2 Kieliopillistuminen

Kieli on dynaaminen järjestelmä, jolle on luonteenomaista sekä konservatiivisuus että innovatiivisuus samaan aikaan. Konservatiivisuus näkyy muun muassa sanonnoissa, joissa on säilynyt käsitteitä, joiden merkitystä useat puhujat eivät enää tiedä, vaikka sanonta on edelleen aktiivisessa käytössä (esim. *päivä on pulkassa*). Sanojen ilmaisuvoima liittyy niiden käyttöhistoriaan: kun sanaa käytetään, aktivoituvat myös sanan aiemmat käyttöyhteydet. Innovaatiokin lähtee ekspressiivisyyden tavoittelusta (kts. Meillet 1997: 192–197): jos sanan ilmaisuvoima merkityksen ja muodon kannalta aikaa myöten heikentyy, voi sana siirtyä entisestä tehtävästä uuteen tehtävään (esim. kehittyä substantiivista adpositioksi) tai otetaan käyttöön uusi sana (esim. nykyajan kontekstissa korvataan omaperäinen sana anglismilla). Konservatiivisuus ja innovatiivisuus ovat vastakohtaisia ominaisuuksia, jotka molemmat vaikuttavat kielellisiin prosesseihin.

Yksi jatkuvasti kielessä tapahtuva ja kielellistä vaihtelua aiheuttava prosessi on kieliopillistuminen. Termillä tarkoitetaan sellaista kielen muuttumisprosessia, jossa alun perin leksikaaliset yksiköt kehittyvät kieliopillisiksi yksiköiksi; tämän prosessin kautta syntyy kieleen uusia kieliopillisia rakenteita (Hopper & Traugott 2003: 1). Kieliopillistuminen tapahtuu yksisuuntaisesti: ainakaan päinvastaisia tapauksia, joissa kieliopillisista yksiköistä kehittyisi leksikaalisia yksiköitä, ei yleensä tunneta. Kieliopillistuminen on jatkumonluonteinen prosessi – jotkut muodot ovat edelleen lähellä täysimerkityksisiä ja täyden paradigman omaavia sanoja (esim. *luolan suussa*), toiset taas ovat lähes kokonaan menettäneet yhteyden lähtösanaan (esim. *luolan luona*). (Laitinen & Lehtinen 1997: 10–11.) Kielellisen aineksen kieliopillistumisaste näkyy joskus myös sen muodosta: adverbit ja adpositiot ovat itsenäisiä sanoja, johtimet ja taivutusaines puolestaan sidonnaisia morfeemeja. Myös sidonnaisten morfeemien kieliopillistumisasteet eroavat toisistaan, sillä johtimet ovat joskus lähempänä leksikkoa kuin taivutusaines (esim. johdin *-tar* viittaa balttilaislähtöiseen sanaan *tytär*) (Laitinen & Lehtinen 1997: 15–16).

Meillet mainitsee kaksi prosessia, joiden kautta kieliopillistuminen tapahtuu: itsenäisen sanan siirtyminen kieliopilliseen tehtävään ja analogia (Meillet 1997: 189).

Kieliopillistumisprosessissa kieliopillistuvaa sanaa aletaan käyttää uusissa konteksteissa. Sanan käytön laajeneminen tarkoittaa alkuperäisen merkityksen siirtymistä uusille merkitysalueille, mikä puolestaan edellyttää jonkin samanlaisuuden olemassaoloa alkuperäisen kontekstin ja uusien kontekstien välillä. Kieliopillistumisen kannalta on kuitenkin keskeistä, että sanan käyttö uudessa merkityksessä ei olisi vain idiomaattista vaan produktiivista ja että siitä olisi tullut tyyliltään neutraali tapa kuvata tiettyä tilannetta. Kun sanan käyttö uudessa kontekstissa yleistyy, sen yhteys alkuperäiseen merkitykseen heikentyy ja lopuksi se voi hävitä täysin. (Ojutkangas 2001: 37–41, 43.) On havaittu, että sanan merkityksen muutos ja siirtyminen uuteen tehtävään on usein tapahtunut rajoitetussa ympäristössä. Esimerkiksi englannin modaaliverbejä *may* ja *will* alettiin käyttää futuurina aluksi vain ensimmäisen persoonan subjektin kanssa (Lehtinen & Laitinen 1997: 13 < Bybee ym. 1995: 287). Kun uusi syntagma on tarpeeksi vakiintunut, leviää uudennos analogian kautta myös toisiin käyttöyhteyksiin (Lehtinen & Laitinen 1997: 13).

Kieliopillistumisprosessissa analogia tarkoittaakin tietyn mallin mukaisten muotojen luomista. Jos jotakin muotoa on alettu tulkita uudella tavalla, siitä voi tulla malli muidenkin muotojen ja ilmaisujen tulkitsemiseksi/luomiseksi (esim. kun ilmaisu *tien päässä* tulkitaan postpositiorakenteeksi, silloin voi tuottaa muitakin tämän mallin mukaisia ilmauksia, kuten *tien päähän, vuosien päässä* ja niin edelleen). (Lehtinen & Laitinen 1997: 13.)

Sekä kielen semanttisessa että kieliopillisessa rakenteessa on olennainen rooli metaforalla. Kielijärjestelmälle on luonteenomaista, että lähes kaikki käsitteistyksen perustuvat joihinkin muihin käsitteistyksiin: abstraktimpien kokemusten strukturoimiseksi ja merkitysten ilmaisemiseksi käytetään konkreettisempien kokemusten strukturoimiseen ja merkitysten ilmaisemiseen käytettäviä kielellisiä keinoja (esim. ajallisia suhteita ilmaistaan osittain spatiaalisilla ilmauksilla). Voi kysyä, minkä verran kielellä on ylipäätään mahdollista ilmaista merkityksiä niin sanoen suoraan ja ilman metaforaa. (Lakoff & Johnson 1980: 3, 56, 115, 118.) Spatiaaliset merkitykset ovat muihin verrattuna konkreettisia, mutta spatiaalisten suhteidenkin ilmaisemiseen käytetään myös kieliopin tasolla joskus kuvaannollista kieltä. Esimerkiksi elatiivia, jonka perustehtävänä on sisätilasta lähtevän liikkeen ilmaiseminen, käytetään tietyissä yhteyksissä myös ulkopinnalta lähtevän liikkeen ilmaisemiseen, kuten esimerkiksi ilmaisussa *katsoa peilistä*, joka viittaa tiettyyn käsitykseen ja kuvaannolliseen kielenkäyttöön. Metafora on siis keino, joka mahdollistaa rajanylityksen kahden

merkitysalueen välillä. Kieliopillistumisen yhteydessä se näkyy muun muassa sanan siirtymisessä leksikaalisten sanojen luokasta entiteettien välisiä suhteita merkitsevien grammien luokkaan. (Lehtinen & Laitinen 1997: 10,14.) Esimerkiksi suomen kielessä ovat useat adpositiot kehittyneet ruumiinosannimistä (*pää* > *päin*, *käsi* > *käsin* jne.) (kts. Ojutkangas 2001).

Puole-vartalon tiettyjen muotojen käytössä on havaittavissa merkityksen abstraktistuminen ja leksikaalisen merkityksen kehittyminen kieliopillisempaan suuntaan. Esimerkiksi seuraavassa aineistoni esiintymässä muodon *puolella* käyttö perustuu selvästi leksikaaliseen merkitykseen, koska se viittaa kokonaisuuden yhteen puoleen 'puolikkaaseen'.

1. Kibitok – syntynyt isän puolella majaa, ei äidin.

Sen sijaan esimerkissä 2 muoto *puolella* ei viittaa enää kahtia jaetun kokonaisuuden yhteen osaan, vaan se suhteutuu palatsiin kuin kokonaisuuteen tarkentaen genetiivijäsenen kanssa, minkälaisesta palatsin puolesta on kyse. *Puolella*-grammi viittaa tässä metonymisesti peruskiintopisteen osaan kontaktissa olevaan peruskiintopisteen ulkopuoliseen alueeseen.

2. Ulkoinen puutarha on suuri aukiomainen alue Tokion rautatieaseman puolella palatsia

Sen lisäksi muutamalla *puole*-vartalon muodolla on tietystä käytössä vakiintunut merkitys adpositiona kuten esimerkiksi VISK:n antamassa esimerkissä, jossa adpositio ilmaisee näkökulmaa: *Opettajat ovat syysloman puolesta* (VISK, § 689).

Kieliopillistumisella on sekä diakroninen että synkroninen ulottuvuus – historian tasolla näkyvät sanojen kehityspolut, merkityksen ja muodon muuttumisen eri vaiheet, synkronisella tasolla näkyy kielellinen vaihtelu, saman sanan eri merkitysten ja muotojen (leksikaalisten ja kieliopillistuneiden) rinnakkainelo (Hopper & Traugott 2003: 6). Grammit ovatkin siis hybridejä: usealla niistä on yhtäläisyyksiä sekä sisältösanojen että kieliopillisten sanojen kanssa. Siitä syystä grammit voivat olla monitulkintaisia ja niiden luokittelemisessa täytyy lähteä kontekstista.

2.3 Spatiaalisten suhteiden ilmaiseminen

Spatiaalisten suhteiden ilmaisemisessa on keskeisellä sijalla ihmisen kyky erottaa tilanteesta huomion pääkohde ja tausta, johon tuo kohde suhteutetaan. Kognitiivisessa kielitieteessä käytetään huomion pääkohteesta termiä *muuttuja* ja taustasta *kiintopiste*. Muuttuja on

kielennettävän tilanteen se osallistuja, joka valitaan puheenaiheeksi, kiintopiste puolestaan merkitsee muuttujan suhteutuskohtaa. Suhdetta muuttujan ja kiintopisteen välillä ilmaisevat esimerkiksi adpositiot, grammit ja paikallissijapäätteet. (esim. Leino 1993: 52.) Esimerkiksi virkkeessä *Avaimet ovat hyllyn päällä* on muuttujana *avaimet*, kiintopisteenä *hylly*, ja suhdetta muuttujan ja kiintopisteen välillä ilmaisee postpositio *päällä*. Talmyn mukaan muuttuja on tavallisesti kahdesta osallistujasta pienempi, liikkuvampi, kiintopiste taas isompi ja staattisempi (Talmy 2000: 315–316). Grammi ilmaisee siis muuttujan sijainnin suhteessa kiintopisteeseen rajoittaen muuttujan mahdollisen lokaation tiettyyn alueeseen, jota nimitetään *hakualueeksi* (Langacker 1999: 53). Grammien määräämät hakualueet vaihtelevat tarkkuuden ja skalaarisuuden kannalta; kielenkäytön näkökulmasta se tarkoittaa mahdollisuutta käsitteistää kielennettävä tilanne monella tapaa (Huomo 2019: 8). Esimerkiksi samojen entiteettien keskinäistä sijaintia voi kuvata topologisella grammilla *lähellä* ilmaisematta muuttujan suuntaa suhteessa kiintopisteeseen tai vaikkapa grammilla *edessä*, jonka merkitykseen kuuluu myös suuntainen orientaatio, joka rajoittaa näin muuttujan sijainnin tarkemmin.

Spatiaalisia suhteita ilmaistaan mm. topologisin keinoin ja koordinaatiston avulla. Tilaa kuvatessa kuvitellaan usein tilanteeseen osallistujille jonkinlainen koordinaatisto. Jos koordinaatisto lähtee tilanteen tarkkailijasta, niin spatiaalisten suhteiden kuvaamiseen käytetään relatiivista viittauskehystä (esim. *pallo on puun edessä* 'näkökulmahenkilön puolella puuta'). Jos koordinaatisto lähtee kiintopisteen luontaisista ominaisuuksista, käytetään luontaista viittauskehystä. Esimerkiksi kun sanotaan, että *pallo on pyörän edessä*, niin pyörän 'etupuoli' määritetään pyörän kanonisen liikkumissuunnan perusteella. Jos koordinaatisto perustuu sellaisiin maantieteellisiin ilmiöihin kuin maan vetovoima, ilmansuunnat, maa–meri tai muuta sellaista, niin kyseessä on absoluuttinen viittauskehys (esim. *kylä on kaupungista pohjoisessa*). Tapauksissa, joissa tilasuhteiden kuvaamisessa koordinaatistoa ei ole mukana, suhteutetaan muuttuja kiintopisteeseen topologisin keinoin. (Ojutkangas 2005: 527–529.) Topologisesti ilmaistaviin suhteisiin kuuluvat esimerkiksi kontakti, sisältävyys ja läheisyys (Ojutkangas 2005: 529 < Levinson 2003: 67, 83, 105–106).

Tässä tutkielmassa käsiteltävä rakenne *X:n puolella/puolelle/puolelta Y:tä* edustaa tienviittaperustaista viittauskehystä (Talmy 2000: 212), josta kirjoitan tarkemmin seuraavassa luvussa. Kuitenkin rakenteella on yhtymäkohtia muiden spatiaalisten suhteiden ilmaisukeinojen kanssa. Tienviittaperustainen viittauskehys ja topologinen tilasuhteiden kuvaus ovat samankaltaisia siinä, että kummassakaan ei käytetä tilasuhteiden kuvaamiseen

koordinaatistoa (vrt. *penkki kirkon lähellä / penkki kirkon puolella puistoa*). Relatiivista ja tienviittaperustaista viittauskehystä taas yhdistää se, että näkökulmapaikan vaihtelu aiheuttaa spatiaalisen tilanteen kuvaamiseen käytettävän ilmaisun muuttumisen. Relatiivisessa viittauskehyksessä näkökulmapaikan vaihtelu eli implisiittisen sekundaarikiintopisteen sijainnin muutos vaikuttaa tilannetta kuvaavan grammin valintaan (esim. *pallo on puun edessä/takana*). Tienviittaperustaisessa viittauskehyksessä näkökulmapaikan vaihtelu, joka liittyy eksplisiittisen sekundaarikiintopisteen sijaintipaikan kanssa, aiheuttaa kokonaisen rakenteen muuttumisen (esim. *pallo on minun puolellani puuta / *pallo on puolella puuta*). Olemukseltaan pysyvien sekundaarikiintopisteiden tapauksessa tienviittaperustaisella viittauskehyksellä on yhtäläisyyksiä myös absoluuttisen viittauskehysten kanssa kuten aineistossani olevassa virkkeessä: *Olen itse idän puolelta Suomea kotoisin* [---].

Eräiden spatiaalisten suhteiden ilmaisemiseksi on kielijärjestelmässä monta osittain päällekkäistä ilmaisukeinoa. Yksi keskeisistä spatiaalisista suhteista perustuu sisällä–päällä-dikotomiaan; niiden suhteiden ilmaisemiseksi on olemassa sekä paikallissijat että niitä vastaavat *pää-* ja *sisä-* vartaloiset adpositiot. Vaikka taivutetut muodot ja adpositioilmaukset voivatkin joskus olla merkitykseltään samankaltaisia, ne eivät ole täydellisiä synonyymeja, koska peruserkitykseltään läheisetkin ilmaisut eroavat keskenään frekvenssiltään, käyttökontekstiltään ja niin edelleen, jotka kaikki vaikuttavat ilmauksen merkitykseen. Esimerkiksi ulkopaikallissijat ovat vakiintuneet ilmaisemaan sijaintia sellaisten esineiden yhteydessä, joiden käsitteistykseen kuuluu selvästi erottuva yläpuoli (esim. *auton katolla*), toisin käsitteistettyjen esineiden yhteydessä käytetään adpositioita (esim. *television päällä*) (VISK, § 1240). Samaan merkityskenttään kuulumisesta huolimatta paikallissijoilla ja adpositioilla on kummallakin oma tehtävänsä – paikallissijoilla ilmaistut spatiaaliset suhteet perustuvat kontaktiin entiteettien välillä, adpositiot taas ilmaisevat suhteellista ja paikallissijoihin verrattuna spesifimpää sijaintia (VISK, § 689).

Spatiaalisten suhteiden ilmaisemisessa on oma roolinsa lauseen eri elementeillä. Jos paikan adverbialina toimii adpositiolauseke, silloin adverbiaalilla ilmaistun spatiaalisen tilanteen kuvaukseen vaikuttaa adposition ja täydennyksen merkityksen lisäksi täydennyksen sijamuoto. Yleensä täydennyksen sijamuoto riippuu siitä, onko se osa pre- tai postpositioilmausta: preposition täydennys on partitiivissa ja postposition täydennys genetiivissä. Kuitenkin on sellaisiakin adpositioita, joiden yhteydessä molemmat sijamuodot ovat mahdollisia; sellaisessa tapauksessa täydennyksen sijamuotoa motivoivat sijamuotojen omat merkitykset ja lauseessa kuvattava tilanne. Haukioja (1998) analysoi sellaisten

bipositioiden kuten *ympäri*, *keskellä* ja *lähellä* genetiivi- ja partitiivitäydennysten merkityseroja ja esittää, että sijamuodon valinta ei ole sattumanvaraista, vaan genetiivin ja partitiivin ominaisuudet heijastuvat myös adpositiolausekkeen merkitykseen. Genetiivi synnyttää vaikutelman spatiaalisesti rajatusta ja partitiivi rajaamattomasta tilanteesta (esim. ilmaisussa *puiston ympäri* kiintopiste *puisto* hahmottuu selvärajaiseksi kokonaisuudeksi ja mahdollinen liike sen ympäri resultatiiviseksi liikkeeksi, ilmaisussa *ympäri puistoa* tila ja liike hahmotetaan epämääräisemmin.) (Haukioja 1998: 221).

Spatiaalisissa ilmauksissa yhdistyvät kielelliset konventiot ja kielenkäyttäjien näkökulmat kuvattavista tilanteista. Kognitiivisessa kielitieteessä käytettävät käsitteet kuten *muuttuja*, *kiintopiste*, *hakualue*, *viittauskehys* ja niin edelleen auttavat analysoimaan spatiaalisen ilmauksen rakennetta ottaen huomioon ilmauksen taustalla olevat kognitiiviset, henkilökohtaiset ja konventionaaliset aspektit.

2.4 Tienviittaperustainen viittauskehys

Käsite *tienviittaperustainen viittauskehys* (*guidepost based reference frame*) on lähtöisin Talmyn (2000: 212) luokittelusta, jossa hän erittelee eri viittauskehyksiä, joihin perustuvat spatiaalisia suhteita kuvaavat ilmaukset. Hänen mukaansa kielessä on aika vähän eri spatiaalisten suhteiden taustalla olevia keskeisiä näkökulmia. Rakenteeltaan kaikkein yksinkertaisin on viittauskehys, jossa muuttuja suhteutetaan vain yhteen kiintopisteeseen (esim. *pyörä on kirkon lähellä*). Muut viittauskehykset ovat Talmyn luokittelun perusteella monitahoisempia, koska niissä muuttujan hakualueen määrittelyn taustalla on kaksi kiintopistettä. Talmyn mukaan hänen luokittelunsa vastaa suurin piirtein Levinsonin (1996) edellisessä luvussa esiteltyä luokitusta, jossa tämä erittelee relatiivisen, luontaisen ja absoluuttisen viittauskehyksen. Talmy lisää viittauskehysten joukkoon vielä tienviittaperustaisen viittauskehyksen. Spatiaalisten suhteiden kuvaukset, joissa muuttuja suhteutetaan kahteen kiintopisteeseen, eroavat toisistaan siinä, sijaitseeko sekundaarikiintopiste peruskiintopisteen sisällä (kuten absoluuttisessa viittauskehyksessä, esim. *pohjoisessa tuulee kovaa*, jossa implisiittisenä peruskiintopisteenä on maapallo) vai sijaitseeko sekundaarikiintopiste peruskiintopisteestä erillään kuten relatiivisessa ja tienviittaperustaisessa viittauskehyksessä. Viimeksi mainittuja viittauskehyksiä erottavana tekijänä on puolestaan se, että toisin kuin relatiivisessa viittauskehyksessä tienviittaperustaisessa viittauskehyksessä tilanteen tarkkailijan sijainti ei heijastu tilannetta

kuvaavaan spatiaaliseen ilmaisuun (esim. *pyörä on heinäsuovan takana* vs. *pyörä on puun puolella heinäsuovaa*). (Talmy 2000: 211–213.)

Suomen kielitieteessä on tienviittaperustaista viittauskehystä tutkittu hyvin vähän. *Puole-*vartaloisen grammin lisäksi on tienviittaperustaisen viittauskehysten näkökulmasta käsitelty *ulko-*grammien ja demonstratiivisten lokatiivisten proadverbien yhteysesintymisiä (Ojutkangas 2012). *Puole-*vartaloisen grammi suhteuttaa muuttujan enimmäkseen kahteen erilliseen kiintopisteeseen. *Ulko-*grammin kanssa esiintyvien kiintopisteiden välillä on yleensä sisältävyysuhde, jossa peruskiintopisteenä on jokin säiliö ja sekundaarikiintopiste liittyy säiliön sisä- tai ulkopuoleen tai niiden kahden välisen rajaan. Kuitenkin, jos *ulko-*grammi esiintyy demonstratiivin kanssa (kuten *tämä/täällä, tuo/tuolla, se/siellä*), voidaan kiintopisteet tulkita toisistaan erillään oleviksi. Näiden demonstratiivien merkitykseen kuuluu spatiaalisen ulottuvuuden ohella indeksinen ulottuvuus, joka osoittaa, miten puheenalaisen viittauskohteen tulkitsemiseen liittyvät tiedot jakaantuvat puhetilanteen osallistujien kesken (*tämä/täällä* osoittaa, että viittauskohteen tulkinnan tietää vain puhuja, *tuo/tuolla* ja *se/siellä* puolestaan osoittavat, että sekä puhujalla että kuulijalla on viittauskohteen tulkitsemiseen tarvittavat tiedot) (Ojutkangas 2012: 180 < Etelämäki 2008: 44; Laury 1997: 59–61, 75; Etelämäki 2005: 14, 25, 2006: 19–20). Demonstratiivien indeksinen tausta lisää viittauskohteeseen liittyvään spatiaaliseen ulottuvuuteen toisen, puhetilanteeseen liittyvän näkökulman ja toimii siitä syystä peruskiintopisteestä erillisenä sekundaarikiintopisteenä ja osana tienviittaperustaista viittauskehystä. (Ojutkangas 2012: 176, 179–181.) Tienviittaperustaisen viittauskehysten osana voivat siis toimia eri grammit (kuten esim. *ulko-* tai *puole-*vartaloiset grammit). Muodoltaankin tienviittaperustainen viittauskehys voi olla aika vaihteleva: sitä edustavat sekä tässä mainittu *ulko-*grammin ja demonstratiivin sisältävä rakenne että tämän tutkielman tutkimuskohteena oleva *X:n puolella/puolelle/puolelta Y:tä* -rakenne.

*Puole-*vartaloisen grammin sisältävällä tienviittaperustaisella viittauskehyksellä ilmaistaan tämän tutkielman aineiston perusteella pääasiallisesti spatiaalisia suhteita, eli kuvataan puheenalaisen entiteetin sijaintia joidenkin valittujen suhteutuskohtien avulla (abstrakteja suhteita kuvataan vain 7:llä kerralla 129:stä). *Puole-*vartaloisen grammin merkityksessä on havaittavissa joitakin muutoksia, jotka vaikuttavat myös viittauskehysten muodollisen rakenteen tulkintaan. *Puole-*vartaloisen grammin sisältävän tienviittaperustaisen viittauskehysten analyysissä tukeudun Huumon käsittelyyn (Huumo, käsikirjoitus).

Sanan *puoli* perusmerkitys on meronyyminen tarkoittaen kahteen jaetun kokonaisuuden yhtä osaa, ja se sisältää aina viittauksen vastaavaan kokonaisuuteen eli holonyymiin (KS: *puoli*). Kognitiivisen kieliopin termein sana *puoli* profiloituu 'puolikkaan', ja tämän taustana on käsite kokonaisuudesta. *Puole*-vartaloisen grammin yhteydessä tienviittaperustainen viittauskehyskin luokituu usein meronyymirakenteeksi, jossa grammi genetiivijäsenen kanssa ilmaisee osaa ja partitiivijäsenen ilmaisee kokonaisuutta. Esimerkiksi lauseessa *hylly on oven puolella huonetta* grammi *puolella* luokituu meronyymiksi, joka tarkenteena toimivan genetiivin *oven* kanssa rajoittaa kokonaisuuden tietyn osan muuttujan *hylly* hakualueeksi. Partitiivi *huonetta* luokituu puolestaan holonyymiksi, jonka tehtävänä on sen kokonaisuuden ilmaiseminen, johon vastaava osa suhteutuu. Muodollisesti rakenne *oven puolella huonetta* kuuluu tässä tapauksessa substantiivilausekkeiden joukkoon: muoto *puolella* analysoidaan lausekkeen edussanana olevaksi substantiiviksi, muodot *oven* ja *huonetta* etu- ja jälkimääritteeksi (VISK, § 551). *Puole*-vartaloisen grammin merkityksen muutos näkyy tapauksissa, joissa grammi ei viittaa enää kokonaisuuden yhteen osaan vaan hakualueeseen. Esimerkiksi lauseessa *auto on kadun puolella taloa* grammin *puolella* tarkoite ei ole enää kuvitteellisesti kahteen jaetun talon yksi osa, vaan jokin paikka talon ulkopuolella. Tässä lauseessa *puolella*-grammi on jonkin verran kieliopillistunut ja sen merkitys on muuttunut abstraktimmaksi. Lausekkeen tasolla *puolella* luokituu substantiivin sijasta pikemmin adpositioksi, muodot *kadun* ja *taloa* taas täydennyksiksi. Grammin luokittelu on kuitenkin monimutkaista, koska adpositioilla on normaalisti yksi täydennys, mutta tässä tapauksessa on laajennuksia kaksi. (Huomo, käsikirjoitus)

Ero tienviittaperustaisen viittauskehysten substantiivi- ja adpositiorakenteen välillä tulee hyvin esille, kun analysoidaan muuttujan suhdetta kiintopisteisiin. Lauseessa *hylly on oven puolella huonetta* on kokonaisuutta merkitsevänä kiintopisteenä *huone*, sekundaarikiintopisteenä, joka toimii niin sanoen tienviittana ja jakaa kokonaisuuden kahteen osaan määritellen näin muuttujan hakualueen, on *ovi*. Muuttujan *hylly* hakualue on siis peruskiintopisteen sisäpuolella sekundaarikiintopisteen osoittamassa suunnassa. Lauseessa *auto on kadun puolella taloa* on peruskiintopisteenä *talo*, sekundaarikiintopisteenä *katu* ja muuttujana *auto*. Tässä muuttuja sijaitsee sekundaarikiintopisteen osoittamassa suunnassa, mutta peruskiintopisteen ulkopuolella. Lyhyesti sanoen muuttujan sijainti peruskiintopisteen sisäpuolella on merkki *puole*-vartaloisen grammin substantiivimaisuudesta, ja muuttujan ulkopuolinen sijainti on vastaavasti merkki grammin adpositiomaisesta käytöstä. (Huomo, käsikirjoitus)

Kiintopisteiden jako perus- ja sekundaarikiintopisteeksi ei ole täysin yksiselitteistä. Tässä tutkielmassa käsittelen semanttisista syistä peruskiintopisteenä rakenteen partitiivijäsentä, koska partitiivijäsen on tässä viittauskehyksessä spatiaalisen viittauksen lähtöpiste, kokonaisuus, jonka rajoissa viittaus tapahtuu. Esimerkiksi lauseessa *hylly on oven puolella huonetta* määritellään hyllyn sijainti huoneen rajoissa; sopiva sekundaarikiintopiste valitaan peruskiintopisteestä lähtien. Adpositiorakenteessa muuttuja ei tosin sijaitse peruskiintopisteen rajoissa, sen sisäpuolella, mutta kuitenkin tässäkin sekundaarikiintopisteen sopivuus riippuu peruskiintopisteestä. Sekundaarikiintopisteen tehtävänä on ilmaista suunta, missä muuttuja peruskiintopisteeseen suhteutettuna on. Muodon kannalta kiintopisteiden roolit jakaantuvat toisinpäin. Esimerkiksi lauseessa *auto on kadun puolella taloa* olisi peruskiintopisteenä silloin *katu* ja sekundaarikiintopisteenä *talo*. Syynä on se, että *puolella*-grammi ja genetiivi muodostavat kielenmukaisen rakenteen (*auto on kadun puolella*), pelkän partitiivin kanssa muodostuva rakenne on puolestaan kielenvastainen (**auto on puolella katua*). (Huumo, käsikirjoitus)

3 Adpositiot, grammit ja *puole*-vartaloinen grammi

3.1 Adpositiot ja grammit

Samoin kuin kielen ulkopuolisen maailman kielentäminen riippuu kielenkäyttäjän käsityksestä kielennettävästä tilanteesta, niin kieliopin kuvauksetkaan eivät heijasta kieltä suoraan, vaan perustuvat tekijöiden käsityksiin kielestä. Kielellisten kategorioiden välisten rajojen suhteellisuus näkyy hyvin adpositioiden ja laajemmin grammien kohdalla. Se johtuu siitä, että kieliopillistuminen on kielessä jatkuvasti tapahtuva prosessi, eli sanojen ja kielellisten rakenteiden merkitys, muoto ja syntaktinen tehtävä ovat pysyvästi muutoksessa. Elävä kieli on aina monipuolisempi ja dynaamisempi kuin kieliopit pystyvät kuvaamaan.

Adpositiot ovat vajaaparadigmaisia tai taipumattomia sanoja, joiden tehtävänä on entiteettien välisten suhteiden ilmaiseminen. Suhdesanoina niiden merkitykset ovat enimmäkseen abstrakteja ja kuvattavissa ei niinkään erillään, vaan suhteutettuna vastaaviin semanttisiin kenttiin (kuten esim. suhteellinen sijainti, väylä, jonkin halussa olo); niiden avulla ilmaistaan spatiaalisia, ajallisia ja abstrakteja suhteita. Adpositiot eivät muodosta niin selkeärajaista sanaluokkaa kuin esimerkiksi substantiivit tai verbit. Syynä on se, että adpositiot syntyvät toisten sanaluokkien sanoista, kuten substantiiveista, adverbeista ja verbien infinitiivimuodoista (esim. *päässä, lähellä, mennessä*). (VISK, § 687, § 688, § 689.)

Adpositioiden kehittyminen liittyy kieliopillistumiseen – alun perin täysimerkityksiset itsenäiset sanat menettävät itsenäisyytensä, niiden merkitys abstraktistuu ja muoto supistuu mahdollisesti. Adpositioiden kehittymismekanismeista päätellen voisi olettaa, että ne ovat verrattuna muihin sanaluokkiin nuorempi sanaryhmä. Kuitenkin adpositiot esiintyvät suurimmassa osassa maailman kieliä, mikä voi viitata siihen, että ne ovat vanha sanaryhmä myös suomalais-ugrilaisissa kielissä ja oletus primitiivisestä kantakielestä ilman sanaluokkia ei pidä paikkaansa (Grünthal 2010: 49 < Laakso 1990: 157). Adposition iästä antaa vihjeen myös sen kieliopillistumisen vaihe – kaikkein prototyypisimmät adpositiot ovat eriytyneet vastaavista substantiiveista ja taivutusparadigmoista, ne ovat muodoltaan kiteytyneitä ja merkitykseltään abstrakteja. Suurin osa suomen adpositioista on muodoltaan läpinäkyviä, ne koostuvat kantasanaa ja siihen liittyvästä sijapäätteestä (esim. *pää+llä*). Pitemmälle kieliopillistuneilla adpositioilla eri komponenttien väliset rajat eivät ole yhtä selviä ja ne hahmotetaan yhtenäisinä kokonaisuuksina (esim. *ohi*). (Jaakola 1997: 127.) Adpositioihin liittyvistä sijapäätteistä vanhimmat ovat essiivi, translatiivi ja vanhat *n*- ja *l*-latiivit, kun taas *s*-

ja *l*-paikallissijat ovat myöhäisempiä, joista ulkopaikallissijat puolestaan kaikkein nuorempia (Jaakola 1997: 125 < Lehtinen 1987: 33, 35; Alhoniemi 1988: 35.).

Joidenkin adpositioiden alkuperäinen yhteys vastaavaan substantiiviin on siis hävinnyt (esim. *tähden : tähti, kautta : kausi*), ja toisten adpositioiden merkityksessä on yhteys säilynyt (esim. *rinnalla, perässä, kohdalla*). Tapauksessa, jossa adposition ja substantiivin merkitykset ovat edelleen melko lähellä toisiaan ja jossa ne esiintyvät samanlaisen seuralaisen kanssa, jako yhteen tai toiseen sanaluokkaan ei aina ole yksiselitteinen, vaan suhde sanaluokkien välillä voi olla jatkumomainen. (VISK, § 693.) Yleensä on kuitenkin lausekontekstin perusteella mahdollista päätellä, minkälaisesta sanaluokasta on kyse. Esim. virkkeissä *Vanhan talon kohdalla on nyt puisto* ja *Vanhan talon kohdalla tulee varautua moniin kustannuksiin* grammilla *kohdalla* on samanlainen genetiivisijainen seuralainen, mutta ensimmäisessä virkkeessä lauseke *vanhan talon kohdalla* luokituu kuitenkin substantiivilausekkeeksi ja toisessa virkkeessä adpositiolausekkeeksi.

Adpositiot muodostavat määräsijaisen täydennyksen kanssa (joka tyypillisesti on genetiivissä tai partitiivissa) adpositiolausekkeen, joka syntaktisella tasolla toimii adverbiaalina.

Adpositiot ovat taustoiltaan hyvin heterogeenisiä, ja niiden kieliopillinen käyttäytyminen vaihtelee jonkin verran. Lisäksi sellaisia sanoja, jotka toimisivat yksinomaan adpositioina, on pelkästään muutama. Kaikki nämä seikat muuttavat adpositioiden sanaluokan suomessa kyseenalaiseksi. Lausekkeen tasolla sanaluokka on kuitenkin perusteltavissa, sillä adpositioilla on adpositiolausekkeessa oma itsenäinen tehtävänsä. (VISK, § 688.)

Adpositioilla sanaluokkana on tiettyjä yleisiä ominaisuuksia. Adpositioiden merkitys on abstraktistunut ja ne ovat menettäneet syntaktisen itsenäisyyden. Etääntyneenä alkuperäisestä substantiivista ne eivät voi esiintyä subjektina tai objektina, eivätkä ne voi saada omaa määritettä. (Jaakola 1997: 127.) Tiettyjen adpositioiden kanssa astemäärä on kuitenkin mahdollinen (kts. Huumo 2019).

Adpositiot esiintyvät sekä pre- että postpositioina. Preposition asemassa oleva adpositio saa partitiivitäydennyksen ja postpositio genetiivitäydennyksen, mutta partitiivikin on mahdollinen. (VISK, § 687.) Grünthalin (2005) mukaan pre- ja postpositioiden esiintyminen kielessä liittyy kielitypologiaan – perussanajärjestykseltään subjekti-verbi-objekti -kielissä dominoivat selvästi prepositiot, subjekti-objekti-verbi -kielet taas ovat yleensä postpositiokieliä. Itämerensuomalaiset kielet olivat alkujaan muiden suomalaisugrialaisten kielten tavoin SOV-kieliä, joten postpositioiden esiintyminen niissä on odotuksenmukaista.

Prepositiot ovat alkuperältään myöhäisempiä, ja ne esiintyvät suomalais-ugrilaisista kielistä vain itämerensuomalaisissa ja saamen kielissä. (Grünthal 2005: 29–30.)

Adpositiolausekkeen genetiivi- ja partitiivirakenne on muodostettu analogisesti jo kielessä olevien rakenteiden perusteella. Suomen kielessä adpositiot syntyvät ennen kaikkea omistusrakenteen tai kokonaisuus–osa-genetiivin perusteella (kts. Grünthal 2010, Jaakola 1997). Omistusrakenteessa genetiivisijainen omistaja edeltää omistettavaa (Grünthal 2005: 40). Kokonaisuus–osa–rakenteessa puolestaan genetiivisijainen attribuutti, joka ilmaisee kokonaisuutta, edeltää substantiivia, joka ilmaisee osaa (esim. *tuolin+ jalka*).

Kokonaisuuden ja osan välinen suhde on esimerkiksi ruumiinosanimien taustalla, ja nämä ovatkin universaalisesti hyvin levinnyt lähtökohta adpositioille. Kokonaisuus–osa-genetiivin kieliopillistumisprosessissa substantiivilausekkeen pääsana abstraktistuu, prosessin edetessä substantiivi menettää sisältösanan roolin ja alkaa toimia suhdesanana, adpositiona; substantiivilausekkeeseen kuuluvasta attribuuttista tulee vastaavasti adpositiolausekkeen täydennys (esim. *ihmisen rinnalla > ongelman rinnalla*). (Jaakola 1997: 132–133, 136–137, 156.) Genetiivitäydennysten ja postpositioiden dominoivuus suomessa johtuu siitä, että SOV-kielten omistusrakenteessa (johon suomikin kuului) omistaja (genetiivijäsen) edeltää omistettavaa, SVO-kielissä komponenttien järjestys on päinvastainen ja niissä dominoivat prepositiot. (Grünthal 2010: 61.) Partitiivirakenteen (prepositiolausekkeen) lähtökohtana on puolestaan komparatiivilauseke (Grünthal 2005: 45–46).

Lausekkeet ovat kokonaisuuksia, joiden rakenteeseen kuuluu yksi sana tai edussana mahdollisine laajennuksineen (VISK, § 439). Lausekkeen sisäinen rakenne on suoraan yhteydessä syntaksin rakenteeseen – lausekkeiden edussanat ovat pakollinen osa syntaksia, mutta tietyt laajennukset voi syntaksin rakenteen näkökulmasta jättää pois.

Adpositiolausekkeen rakenne on siltä kannalta erilainen, että kumpikaan lausekkeen komponenteista ei täytä pääsanana vaatimuksia. Syntaksin rakenteen näkökulmasta pääsana olisi adpositio, koska tietyissä tapauksissa voisi jättää täydennyksen pois. Semanttisesta näkökulmasta pääsanana toimisi taas täydennys, koska se ilmaisee puheenalaisen entiteetin. (Jaakola 1997: 124.)

Adpositioita, joilla on pelkästään yksi funktio, on vain vähän (esim. *asemesta, luona*); adpositioiden monifunktioisuus lähtee niiden alkuperästä (§ 688). Monifunktioisista kieliopillisista sanoista käytetään kielitieteessä termiä *grammit*. Suomen kielessä grammit voivat esiintyä adpositioina, adverbeina ja verbiin liittyvinä partikkeleina. (Huumo 2019: 8.)

Esimerkiksi VISK:n (§ 710) esimerkkeihin nojatuen sanaa *päin* käytetään adpositiona (*Punaista päin ajaminen on muka vähentynyt*), postpositionaaisena partikkelina (*Tilanne ei ole paranemaan päin*) ja harvoin pelkkänä adverbina ([---] *kaukalossa pitäisi olla suuntavilkut, ettei kukaan aja päin*). Svoroun käsittelyssä (1994) *grammi* on kattotermi useille spatiaalisia suhteita ilmaiseville kielen elementeille, kuten adpositiot, affiksit, sijapäätteet ja adverbit. Samoin kuin adpositioiden, niin myös yleisemmin grammien tehtävänä on ilmaista suhteita entiteettien välillä. Tärkeintä ei ole grammin semanttinen sisältö itsenäisenä, vaan sen kontekstisidonnainen merkitys osana konkreettisia viittaussuhteita. Kuten kielioppi yleensä, niin grammitkin systemoivat ja strukturoivat kieltä. (Svorou 1994: 31.) Kognition katsotaan olevan välittäjä kielen ulkopuolisen maailman ja kielellisten ilmaisujen välillä. Kielelliset ilmaisut eivät siis suoraan heijasta kielen ulkopuolista maailmaa, vaan pikemmin ihmisten kokemuksia siitä. Grammitkaan eivät heijasta kielen ulkopuolisessa maailmassa olevia suhteita suoraan, vaan niiden muodossa näkyvät kielen sisäiset fonologiset ja morfosyntaktiset konventiot ja niiden merkityksessä ihmisten käsitykset spatiaalisista suhteista. (Svorou 1994: 31–32.)

3.2 *Puole*-vartaloinen grammi

Puoli kuuluu sellaisten sanojen joukkoon, joilla on täysi substantiivitaivutus ja paikallissijoja koskeva adpositiotaivutus, ja lisäksi *puoli* toimii lukusanana (VISK, § 690) ja adverbina (*Viikko on puolessa*) (KS: puoli). *Puoli*-substantiivin määritelmä Kielitoimiston sanakirjassa on: *jompikumpi osuus jstak, joka on jaettu kahteen (noin) yhtä suureen osaan [...]* (KS: puoli). Eri sanaluokkiin kuuluvat sanat eroavat toisistaan semanttisten, morfologisten ja syntaktisten ominaisuuksien ja tehtävien puolesta. Tässä käsittelen sanaa *puoli* adposition ja substantiivin tehtävässä.

Adpositiona *puole*-vartaloinen grammi koostuu useiden suomen adpositioiden tapaan semanttisesti ja morfologisesti läpinäkyvästä vartalosta ja siihen liittyvästä paikallissijapäätteestä. Grammi ei ole kovinkaan pitkälle kieliopillistunut vaan kuuluu kieliopillistumisen jatkumolla samaan vaiheeseen kuin suuri osa muista suomen adpositioista, joiden semanttinen yhteys substantiiviin on säilynyt ja joiden vartalossa ei ole tapahtunut isoja muutoksia. Adpositioita, joiden rinnalla on käytössä myös vastaava substantiivi, on suomessa melko paljon. (Jaakola 1997: 127.) Sisäpaikallissijoissa *puole*-vartaloisen adposition merkitys on usein abstrakti. VISK mainitsee sellaisia *puoli*-adposition käyttöyhteyksiä kuin esimerkiksi suuntainen asennoituminen (*He olivat suunnitelman puolesta*), tekijän/tilanteen

epämääräistäminen (*Minun puolestani saat mennä jo*) ja syyn ja näkökulman ilmaiseminen (*Hän työskentelee asian edestä ~ puolesta; opettajat ovat syysloman kannalla ~ puolesta*) (VISK, § 689). Joskus sisäpaikallissijassa olevaa adpositiota käytetään myös spatiaalisessa merkityksessä; elatiivimuotoisena on adposition merkitys 'seutu, seudut, tienoo' (*Kotoisin Turun puolesta*) (KS: puoli). Ulkopaikallissijoissa adposition merkitys on usein spatiaalinen kuten näkyy myös tämän tutkielman perustana olevasta aineistosta (esim. *Ulkoinen puutarha on suuri aukiomainen alue Tokion rautatieaseman puolella palatsia*).

Puole-vartaloisen grammin kantasanana on relationaalinen substantiivi *puoli*. Relationaalisten substantiivien merkityksessä ilmenee kokonaisuus–osa-suhde; sellaisia sanoja ovat esimerkiksi elollisten tai elottomien olentojen osiin viittaavat substantiivit kuten *pää, rinta, pohja, ääri* (kts. VISK § 693). Relationaaliset substantiivit ovat päälähtökohtia adpositioille (Jaakola 1997: 126–127). Substantiivin *puoli* merkitys määräytyy aina tuon kokonaisuuden mukaan, johon se viittaa. Sen takia *puoli* muodostaa tavallisesti lausekkeen kokonaisuutta ilmaisevan määritteen kanssa (esim. *siskon puoli taloa*). *Puoli* voi esiintyä ilman jälkimääritettäkin, silloin on sanaan *puoli* liittyvä kokonaisuus kuitenkin päätettävissä kontekstin perusteella (esim. *vaikka siivosimme huonetta monta tuntia, siskon puoli jäi silti siivoamatta*). Ero adposition ja substantiivin välillä voi joskus olla pieni; esimerkiksi lausekkeessa *siskon puolella taloa* grammi *puolella* voi kontekstia tuntematta kuulua substantiiveihin yhtä hyvin kuin adpositioihin.

4 Aineiston analyysi

Aineistoni muodostavat virkkeet, jotka sisältävät rakenteen, joka koostuu genetiivilaajennuksesta, *puole*-vartaloisesta grammista ja partitiivilaajennuksesta (kuten esim. *näkymä koulun puolelta jokea*). Kuten tutkielmani johdantoluvussa 1 totesin, aineistooni valikoitui 129 virkettä; näistä 45 sisältää grammin *puolella*, 54 grammin *puolelta* ja 30 grammin *puolelle*. Tässä rakenteessa sijapääte yleensä ilmaisee muuttujan suhdetta hakualueeseen: adessiivi osoittaa, että muuttuja sijaitsee hakualueella, ablatiivi taas, että muuttuja siirtyy hakualueelta pois, ja allatiivi, että se siirtyy hakualueelle. *Puole*-vartaloiseen grammiin liittyvän sijapääteen frekvenssi ei riipu kuitenkaan vain tästä tehtävästä, vaan frekvenssiin voivat myös vaikuttaa verbin tai substantiivin rektio (esimerkiksi sanojen *löytyä* ja *näkymä* tapauksessa). Rakenteella *X:n puolella/puolelle/puolelta Y:tä* ilmaistaan ylivoimaisesti eniten spatiaalisia suhteita, vain harvoin sillä viitataan abstraktiin merkitykseen (7 tapausta 129:stä). Grammeja *puolella* ja *puolelle* käytetään kumpaakin aineistossani kerran abstraktissa yhteydessä (*luonnontieteiden puolella rajaa, olennan puolelle teidän olemassaoloanne*). *Puolelta*-grammin kanssa löytyy 5 ei-spatiaalista käyttöä (*myynnin puolelta pöytää* [2 kertaa], *joiden 'tahojen' puolelta pöytää, isän / äidin puolelta sukua*).

Kaikkein yleisin peruskiintopiste tutkittavassa rakenteessa aineistoni perusteella on *raja* (54 tapausta 129:stä). Ilmaisua käytetään konkreettisen spatiaalisen merkityksen ilmaisemiseen, jossa sekundaarikiintopiste viittaa paikkaan (tyypillisesti valtioon kuten esim. ilmaisussa: *Venäjän puolella rajaa*). Vain kerran peruskiintopiste *raja* esiintyy abstraktissa, ei-spatiaalisessa merkityksessä (*luonnontieteiden puolella rajaa*).

Semanttisesti tutkittavaa rakennetta lähellä ovat sellaiset virkkeet kuin 3.:

3. Olkihatut tapaavat Montblanc Cricketin toisella puolella Jayaa.

Virke ei valikoidu aineistooni, koska virkkeestä puuttuu genetiivisijainen sekundaarikiintopiste. Semanttisesti kiintopiste kuitenkin esiintyy, sillä ilmaukset kuten *samalla / toisella puolella* ja niin edelleen viittaavat ei-ilmipantuun sekundaarikiintopisteeseen. Jos muuttujan sijainti suhteutetaan kiintopisteeseen ilmauksella *toisella puolella*, se edellyttää tilannetta kuvaavan tarkastelijan olemassaoloa (*minusta katsoen toisella puolella*), joka toimiikin virkkeen sekundaarikiintopisteenä. (Talmy 2000: 208.)

4.1 Peruskiintopisteenä raja

Aineistossani lähes 42 % tutkittavan rakenteen tapauksista ilmaisee jollakin puolella rajaa olemista. *Raja* esiintyy peruskiintopisteenä *puolella*-grammin kanssa 28 kertaa 45 tapauksesta, *puolelta*-grammin kanssa 15 kertaa 54 tapauksesta ja *puolelle*-grammin kanssa 11 kertaa 30 tapauksesta. Pääasiallisesti sekundaarikiintopisteenä on selvästi spatiaalinen ilmaisu. (Alleviivaan tässä ja eteenpäin ilmaisussa esiintyvän muuttujan ja tienviittaperustaista viittauskehystä noudattavan rakenteen).

4. Kartanon mailla on kartoissa näkyvä metsästysseuran metsästysmaja, jonka yläpuolella on Pöyrysjärvi, joka jää Myrskylän kunnan puolelle rajaa.

Vain muutaman kerran sekundaarikiintopiste viittaa johonkin muuhun kuin spatiaaliseen merkitykseen (luonnontieteiden puolella rajaa, heidän puolella rajaa, meidän puolelta rajaa). Taajan käytön vuoksi analysoin rakennetta *X:n puolella/puolelle/puolelta rajaa* tarkemmin.

Rajaa voi ajatella yksiulotteisena linjana, joka erottaa yhden alueen toisesta. Sen linjamainen muoto vaikuttaa muuttujan sijainnin tulkintaan. Muuttujan ei mielletä sijaitsevan rajalinjan päällä, vaan jossakin suhteellisen lähellä rajaa.

5. Venäjän puolella rajaa sijaitsevaan Svetogorskin kaupunkiin (entiseen Suomen Ensoon) on matkaa Imatran keskustasta noin seitsemän kilometriä

Esimerkissä 5 *puolella*-grammi viittaa hakualueeseen, joka ei sijaitse peruskiintopisteen eli rajalinjan alalla. Tähän liittyen sekundaarikiintopiste *Venäjä* ei viittaa muuttujan sijainnin suuntaan peruskiintopisteen rajojen sisäpuolella, vaan sen ulkopuolella olevalla alueella. Sekundaarikiintopisteen tehtävänä on siis ilmaista suuntaa: muuttuja sijaitsee rajalinjasta Venäjään päin eikä esimerkiksi Suomeen päin. Tässä tapauksessa muuttujan hakualue ei kuitenkaan sijaitse kahden kiintopisteen välisellä alueella (*rajan* ja *Venäjän* välillä) kuten useissa tapauksissa, joissa sekundaarikiintopisteenä on alueen sijasta jokin objektiiksi hahmottuva entiteetti, vaan jossakin sekundaarikiintopisteenä toimivalla alueella (*Venäjällä*).

Kerran peruskiintopiste *raja* esiintyy abstraktissa kontekstissa, mutta ilmaisun tulkinta on samanlainen vastaavien spatiaalisten ilmaisujen kanssa.

6. Hawking totesi ennen vuotta 1992, että ”maailmankaikkeuden alkua tutkiessani liikun uskonnon ja luonnontieteen rajamailla, mutta yrityän pysytellä luonnontieteiden puolella rajaa.”

Esimerkissä 6 uskonto ja luonnontiede esitetään metaforisesti kuin spatiaaliset alueet. Siitä johtuen muuttujan 'minä' (*yrityän* 'minä yritän') hakualue sijaitsee sekundaarikiintopisteen *luonnontieteet* osoittamalla puolella rajaa olematta kuitenkaan kiintopisteellä tarkemmin rajoitettu.

Aineistoni tapauksissa, joissa sekundaarikiintopisteenä on henkilöryhmä (kuten *me* seuraavassa esimerkissä) eikä eloton kohde tai alue, ilmaisun merkitystä voi tulkita kahdella tavalla.

7. [---] ehdin kuitenkin vain oikeastaan aloittaa ennen kuin samaan aikaan hivenen kauempaa meidän puolelta rajaa kaikui liian tuttu ja liian tutulla äänellä lausuttu huuto, [---]

Ilmaisu *meidän puolelta rajaa* voi tarkoittaa joko 'meille kuuluvalta alueelta' tai 'alueelta, jossa olemme'. Ensimmäisen tulkinnan tapauksessa sekundaarikiintopiste viittaa omistajaan eikä *me* konkreettiseen sijaintipaikkaan. Muuttujan *liian tuttu ja liian tutulla äänellä lausuttu huuto* hakualue on siis sekundaarikiintopisteen tarkoitteen omistama alue riippumatta tämän omasta sijainnista. Toisen tulkinnan mukaan sekundaarikiintopiste toimii niin sanoen tienviittana, jolloin sekä muuttujan että sekundaarikiintopisteen todellinen sijaintipaikka on määritetty: näiden on oltava samalla puolella rajaa.

Analyysi tuo esiin, miten peruskiintopisteen ominaisuudet vaikuttavat muuttujan mahdolliseen hakualueeseen. Rajan linjamaisesta muodosta johtuen grammit *puolella/puolelle/puolelta* määrittävät muuttujan hakualueeksi rajan lähellä olevan paikan, ei rajalinjan alalla olevaa aluetta. Rakenteen sekundaarikiintopiste puolestaan määrittää muuttujan suunnan suhteessa peruskiintopisteeseen, mutta muuttujan hakualueen ulkoraja jää kuitenkin joskus tarkemmin ilmaisematta.

4.2 Ei-spatiaaliset merkitykset

Merkitykseltään ei-spatiaalisia tienviittaperustaisen viittauskehyksen tapauksia on aineistossani tulkinnasta riippuen 5–6. Abstraktien ilmaisujen joukkoon kuuluu myös ilmaisu *luonnontieteiden puolella rajaa*, jota analysoin edellisessä alaluvussa.

Jos ilmaisu viittaa abstraktiin aihepiiriin, on joskus vaikea päätellä, mihin mielikuvaan ilmaisu kognitiivisesti pohjautuu ja miten ilmaisun elementit tarkkaan semanttisesti liittyvät toisiinsa. Esimerkki 8 on sisällöltään esoteerinen, virkkeen taustalla on käsitys olemassaolon rakenteesta.

8. Mikään ei ole välttämätöntä eli ehdollista silloin, kun siirrytään olennan puolelle teidän olemassaoloanne.

Muuttujana tässä esimerkissä on määrittämättömään henkilöryhmään viittaava verbin passiivimuoto *siirrytään*, peruskiintopisteenä *olemassaolo* ja sekundaarikiintopisteenä *olenta*. Ilman kontekstia jää epäselväksi, miten kiintopisteet tarkoin suhteutuvat toisiinsa – *olennan* voi esimerkiksi ymmärtää dualistisesti määritellyn olemassaolon yhtenä puolena tai se voi olla yksi useammista olemassaoloon liittyvistä aspekteista. Kuitenkin molemmissa tapauksessa peruskiintopiste sisältää sekundaarikiintopisteen. Esimerkistä näkyy ihmiselle ominainen tapa ilmaista abstrakteja suhteita spatiaalisten suhteiden ilmaisemiseen käytetyillä keinoilla. Olemassaolo on tässä esitetty spatiaalisena tilana, mitä voi tilan tapaan jäsentää suuntaisesti ja jakaa osiin. Mentaalinen prosessi puolestaan on esitetty aitona liikkeenä, siirtymisenä yhdestä paikasta toiseen. Talmy (2000: 115) käyttää tapauksista, joissa staattinen tilanne esitetään dynaamisena tilanteena, termiä *fiktiivinen liike*. Yksi fiktiivisen liikkeen perustapauksista ovat aistihavainnon ilmaukset. Näkeminen on näissä ilmauksissa esitetty suuntaisena liikkeenä, jossa aistiärsyke liikkuu havaitsijasta havaittavaan päin tai päinvastoin. Suomessa suuntasijojen käyttöä voi joskus motivoida myös puhujayhteisön vakiintunut tapa käsitteistää tiettyjä tilanteita suuntaisina, vaikka näissä varsinaista liikettä ei tapahdukaan. (Huumo 2005: 13–15.) Esimerkiksi monet mentaalisia prosesseja kuvaavat ilmaukset esittävät ajattelun suuntaisena toimintana kuten *siirrytään seuraavaan aiheeseen* tai *päädyin tähän lopputulokseen*. Ilmaisun *siirrytään olennan puolelle teidän olemassaoloanne* monitulkintaisuuden takia ovat mielestäni mahdollisia sekä *puolelle*-grammin substantiivittä adpositiotulkinta.

Aineistossani esiintyy kolme kertaa rakenne *X:n puolelta pöytää*, ja tapaukset eroavat keskenään abstraktisuuden kannalta. Esimerkki 9 edustaa kuvaannollista kielenkäyttöä.

9. Moni markkinointiammatilainen tuskailee kuulleessaan samat sanat organisaatiossaan, yleisimmin myynnin puolelta pöytää.

Esimerkissä vuorovaikutustilanne organisaatiossa myyntiosaston ihmisten kanssa on kuvattu yhteisen pöydän ääressä istumisena. Vaikka tilanne esitetään spatiaalisena kuvauksena, ilmaisun *myynnin puolelta pöytää* merkitys ei ole tässä spatiaalinen, vaan sillä viitataan organisaation yhteen osastoon. Ilmaisun sekundaarikiintopiste *myynti* toimii siis metonyyminä, joka kuuluu sellaisten metonyymien joukkoon, jotka viittaavat ihmisiin mainiten ihmisten sijasta instituution, johon he kuuluvat (Lakoff & Johnson 1980: 38). Jos tämän ilmaisun taustalla on mielikuva siitä, miten eri osastojen ihmiset keskustelevat

kokouspöydän ääressä, silloin ymmärrän ilmaisun elementtien keskinäiset suhteet niin, että sekundaarikiintopiste ja muuttuja *samat sanat* limittyvät osittain, ja muuttujan hakualue on peruskiintopisteen *pöytä* rajojen ulkopuolella. *Puolelta*-grammia on tässä käytetty adpositiomaisesti, vaikka kuvaannollisen kielenkäytön takia ilmaisu on monitulkintainen.

Esimerkki 10 muistuttaa edellistä esimerkkiä: tässäkin vuorovaikutuksen esitetään tapahtuvan jonkin organisaation kokouspöydän ääressä.

10. Toinen ääripää ovat tapaamiset tahojen kanssa, joiden puolelta pöytää löytyy kerta toisensa jälkeen enemmän kuin neljä edustajaa.

Tässä esimerkissä ilmaisu *joiden puolelta pöytää* vaikuttaa kokonaisen virkkeen semantiikan perusteella vähemmän kuvaannolliselta verrattuna edellisen esimerkin vastaavaan ilmaisuun. Edelleen on mahdollista tulkita ilmaisu kuvaannolliseksi kielenkäytöksi, jossa etualalla ei ole tilanteen spatiaalinen kuvaus, vaan vuorovaikutustilanne itsessään. Kuitenkin mahdollinen on myös spatiaalinen tulkinta, jossa vuorovaikutus tapahtuukin pöydän ääressä. Toisin kuin edellisessä esimerkissä tässä mainitaan tapaamisia tietyn alan ihmisten kanssa eksplisiittisesti, myös mainitaan pöydän ääressä istuvia edustajia. Nämä seikat vahvistavat virkkeen spatiaalista tulkintaa. Ilmaisun elementit suhteutuvat toisiinsa samalla tavalla kuin esimerkissä 9: sekundaarikiintopiste *jotka* 'tahot' limittyy semanttisesti osittain muuttujan *enemmän kuin neljä edustajaa* kanssa ja muuttujan hakualue on peruskiintopisteen *pöytä* rajojen ulkopuolella.

Edellisiin esimerkkeihin verrattuna esimerkin 11 merkitys on kaikkein konkreettisin: tässä ei viitata johonkin abstraktiin tilanteeseen, vaan esitetään tilanteen spatiaalinen kuvaus.

11. Kuran puolelta pöytää löytyy ihania varusteita.

Ilman kontekstia jää epäselväksi, miten muuttuja ja peruskiintopiste suhteutuvat toisiinsa – muuttuja *ihanaat varusteet* voi sijaita sekä peruskiintopisteen *pöytä* päällä että vieressä. Jos muuttujan hakualue on peruskiintopisteen alalla, sitten *puolelta*-grammin voisi luokitella substantiiviksi. Jos taas mieltää 'ihaniiden varusteiden' sijaitsevan pöydän vieressä, jolloin muuttujan hakualueena olisi alue peruskiintopisteen lähellä, luokittuisi grammi pikemmin adpositioksi.

Viimeksi käsitellyissä esimerkeissä 9, 10 ja 11 *puolelta*-vartaloineen grammi esiintyy ablatiivisijassa. Näissä esimerkeissä ablatiivi ei kuitenkaan ilmaise muuttujan pois siirtymistä hakualueelta (mikä on muuten ablatiivin perustehtävä), vaan grammin sijamuoto johtuu

verbin (*kuulla, löytyä*) rektiosta. Esimerkissä 9 esiintyvä verbi *kuulla* kuuluu aistihavaintoverbien joukkoon. Suomen kielessä aistihavaintoprosessia käsitteistetään usein liikkeenä, jossa aistiärsyke suuntautuu havaitisijaan päin (*kuulin ääneen huoneeseen*) tai havaittavaan päin (*katsoin ikkunasta pihalle*). Näköaistimusten yhteydessä liike on selvemmin fiktiivistä, mutta esimerkiksi kuuloaistimuksissa esiintyy myös aitoa aineksen (ääneen) liikettä, joten kuuloaistimusten suuntaisen esittämisen voi ajatella pohjautuvan aitoon ääniaaltojen liikkeeseen. (Huomo 2005: 14.) Esimerkissä 9 (*Moni markkinointiammatilainen tuskaillee...*) grammin ablatiivimuoto motivoituu siis *kuulla*-verbistä: kuuleminen on virkkeessä käsitteistetty kuuloärsyksen suuntaisena liikkeenä, jonka niin sanoen lähtöpaikka on ilmaistu *puolelta*-grammilla.

Sanan *puoli* yksi merkityksistä Kielitoimiston sanakirjassa liittyy henkilöryhmiin tarkoittaen 'toista kahdesta osapuolesta'. Erikseen sanakirja mainitsee sanan käytön polveutumissuhteiden ilmaisemisessa (KS: *puoli*). Aineistossani on kaksi virkettä, jossa sanan *puoli* merkitys liittyy juuri sukulaisuussuhteisiin.

12. Äidin puolelta sukua kaikilla lähisukulaisilla on joko D1 tai D2.

13. Riston ainoa reseptilääke on kohonneeseen verenpaineeseen, joka on perua isän puolelta sukua.

Sana *puoli* soveltuu sukulaisuussuhteiden ilmaisemiseen hyvin, koska kaikki ovat isän ja äidin kautta luonnollisesti sidoksissa kahteen sukulinjaan. Sukulaisuussuhteet hahmottuvat helposti yhdeksi kokonaisuudeksi, josta erottuvat äidin ja isän puoli. Näissä ilmaisussa sekundaarikiintopisteen tehtävänä onkin kokonaisuuden yhden osan identifioiminen omistussuhteiden kautta samoin kuin useissa muissa tienviittaperustaisen viittauskehyksen ilmaisussa, joissa sekundaarikiintopisteenä on elollinen olento. Sekundaarikiintopiste (*äiti, isä*) toimii siis tässä omistajana ja muoto *puolelta* viittaa omistettavaan luokittuen substantiiviksi.

Aineistoni perusteella abstrakteja merkityksiä ilmaistaan *puole*-vartaloisen grammin sisältävillä ilmaisulla vähän. Abstrakteja merkityksiä kuvataan samalla tavalla kuin spatiaalisia suhteita. Abstraktien merkitysten tapauksessa ei ole kuitenkaan aina selvä, miten kiintopisteet ja muuttuja suhteutuvat toisiinsa, koska abstraktien suhteiden taustalla olevat mielikuvat ovat jonkin verran subjektiivisia.

4.3 Muuttuja peruskiintopisteen sisäpuolella

Tienviittaperustaista viittauskehystä käyttämällä voi *puole*-vartaloisen grammin avulla muuttujan suhteuttaa joko peruskiintopisteen sisä- tai ulkopuoliseen tilaan.

Peruskiintopisteenä voi olla millainen tahansa entiteetti – pistemäinen, linjamainen, säiliömäinen, aluemainen tai muu. Pistemäiset ja linjamaiset peruskiintopisteet rajoittavat yksiulotteisen rakenteensa takia myös muuttujan hakualuetta: sen pitää olla niiden ulkopuolella. Jos peruskiintopisteenä taas on säiliömäinen entiteetti, muuttujan mahdollisena hakualueena voi olla joko säiliön sisä- tai ulkopuoli; ilmaisun tulkinta lähtee silloin kuvattavaan tilanteeseen liittyvistä taustatiedoista.

Tapauksissa, joissa *puole*-vartaloinen grammi viittaa muuttujan peruskiintopisteen sisäpuoliseen sijantiin, grammin käyttö perustuu usein käsitteistykseen peruskiintopisteen sisäisestä kahtiajaosta.

14. Työ aloitetaan ikkunan puolelta huonetta ja edetään taaksepäin ristiin vedoin.

Tässä esimerkissä on muuttujana *työ*, joka liittyy peruskiintopisteen *huone* sisäpuoliseen tilaan. Sekundaarikiintopiste *ikkuna* identifioi osan huoneesta toimien perustana tilan suuntaiselle hahmottelemiselle. *Puolelta*-grammi ilmaisee kiintopisteiden välistä suhdetta jakaen huoneen kuvitteellisesti ikkunanpuoleiseksi ja ei-ikkunanpuoleiseksi osaksi. Kokonaisuuden jakaminen kahteen noin samankokoiseen osaan onkin sanan *puoli* yksi keskinäisiä merkityksiä substantiivin tehtävässä (kts. KS: *puoli*).

Aineistossani on muutama tapaus, jossa *puolelta*-grammi ei jaa peruskiintopistettä niin suoraan kahteen, vaan jossa se ilmaisee pikemmin merkitystä 'seudulta, tienoilta'. KS:ssa viimeksi mainittu merkitys on lueteltu sisäpaikallissijoissa olevan *puoli*-sanana yhtenä merkityksenä, varsinaisesti paikannimen ohella: *Kotoisin Turun puolesta* (KS: *puoli*).

15. Bloggaaja on nyt palannut Lontoon puolelta maailmaa, mutta ennen kuin kirjoittelen matkatunnelmista, perinteinen yhteinen lukumaraton odottaa [---]

Yleensä kaksi kiintopistettä sisältävä tienviittaperustainen viittauskehys mahdollistaa muuttujan sijainnin tarkemman kuvaamisen kuin vain yhden kiintopisteen sisältävä rakenne (esim. *pyörä on kirkon puolella taloa* vs. *pyörä on talon lähellä*). Toki yhden kiintopisteen sisältävä rakennekin voi välittää saman verran tietoa muuttujan sijainnista kuin tienviittaperustainen viittauskehys (esim. relatiivisessa viittauskehyksessä on tilanteen kuvauksessa kiintopisteen lisäksi mukana tilanteen tarkkailijan näkökulma: *pyörä on talon*

takana [minusta katsoen]) (kts. Talmy 2000: 208). Esimerkissä 15 tienviittaperustaisen viittauskehysten käyttö ei johdu tavoitteesta määrittellä muuttujan sijaintipaikka mahdollisimman tarkasti, vaan pikemmin on tavoitteena leikillinen kielenkäyttö, joka muuttaa muuttujan sijainnin päinvastoin epämääräisemmäksi. Suorin tapa kuvata muuttujan sijaintia olisi: *bloggaaja on nyt palannut Lontoosta*. Ilmaisussa *Lontoon puolelta maailmaa* sekundaarikiintopiste *Lontoo* identifioi muuttujan sijaintipaikan ja peruskiintopiste *maailma* ilmaisee kokonaisuuden, johon sekundaarikiintopiste sisältyy. Käsitteenä *maailma* sisältää kaiken, mikä maailmassa on olemassa, sellaisenaan peruskiintopisteen tehtävässä se ei tarjoa lisätietoja muuttujan sijainnista. Jos tavoitteena olisi ainoastaan mahdollisimman tarkkojen tietojen antaminen muuttujan sijainnista, peruskiintopisteen voisi yhtä hyvin jättää pois. Vuorovaikutuksen näkökulmasta kielen ainoana tehtävänä ei ole kuitenkaan vain tarkkojen tietojen ilmaiseminen, vaan yhtä tärkeä on kielen potentiaali tarjota eri tyylejä ja keinoja merkitysten ilmaisemiseen.

Esimerkissä 16 tienviittaperustaista viittauskehystä noudattava ilmaisu sisältää enemmän spatiaalista tietoa kuin edellisessä esimerkissä oleva ilmaisu.

16. Itse olen kotoisin Sorsapuiston puolelta kaupunkia, joten sen myötä Sorsussa on tullut pelattua monet unohtumattomat pelit.

Tässä peruskiintopiste *kaupunki* määrittää muuttujalle rajat, jotka spatiaalisesti tarkentavat hakualuetta. Kun edellisessä virkkeessä tienviittaperustaisen viittauskehysten käyttö vaikuttaa pikemmin tyylikeinolta, niin tässä on etualalla spatiaalinen tarkkuus. Ilmaisussa *Sorsapuiston puolelta kaupunkia* ei kuitenkaan synnytä yhtä selvää mielikuvaa peruskiintopisteen kahtiajaosta kuin esimerkiksi aiemmin analysoitu ilmaisu *ikkunan puolelta huonetta*, joka kuvaa yksinkertaisempaa spatiaalista rakennetta. Muuttujan sijainti ei ole siis suhteutettu kahtia jaetun kokonaisuuden yhteen osaan kuten useissa tapauksissa, joissa muuttuja sijaitsee peruskiintopisteen sisäpuolella, vaan *puolelta*-grammi viittaa tässä pikemmin merkitykseen 'seudulta, tienoilta'.

Muutamalla kerralla on aineistossani muuttujan sijaintipaikan kuvauksessa sekundaarikiintopisteenä ilmansuunta. Näissä tapauksissa peruskiintopisteenä on alue tai maastonmuoto, jonka piirissä muuttuja sijaitsee, ilmansuuntien avulla identifioidaan peruskiintopisteen tietty osa muuttujan hakualueeksi.

17. Olen itse idän puolelta Suomea kotoisin [---]

Ilmansuunnat ovat universaaleja, muuttumattomia, kaikkialla ja aina samalla tapaa esiintyviä kiintopisteitä. Toisin kuin ihmistekoiset kiintopisteet, jotka voivat ajan kuluessa hävitä muuttaen myös muuttujan sijaintipaikan kuvauksen epätotuudenmukaiseksi, ilmansuunnilla tehdyt viittaukset pitävät pysyvästi paikkansa. Tässä näkyikin tienviittaperustaisen ja absoluuttisen viittauskehyksen yhtymäkohta – molemmissa muuttujan sijainti määräytyy kiintopisteen (kuten ilmansuunta) sijaintipaikan perusteella, eivätkä siihen vaikuta muut näkökulmat. Muodon *puolelta* merkitystä voi tulkita monella tapaa. Jos lähtökohtana on ilmansuuntien jako pääilmansuuntien mukaan, silloin pohjois–etelä-akselista lähtien entiteettien sijaintipaikka voi olla joko idässä tai lännessä ja *puolelta*-grammin merkitys on 'yksi osa kahdesta'. Jos lähtökohtana on jako kahdeksaan ilmansuuntaan, niin muuttujan sijainti on määritelty tarkemmin ja *puolelta*-grammi viittaa merkitykseen 'yksi osa useasta'.

Jos muuttuja sijaitsee peruskiintopisteen sisäpuolella, peruskiintopisteen omat rajat rajoittavat olennaisissa määrin muuttujan hakualuetta (paitsi harvinaisissa tapauksissa, joissa peruskiintopiste on lähtökohtaisesti laajarajainen kuten aiemmin analysoidussa ilmaisussa *Lontoon puolelta maailmaa*). Jos muuttuja sijaitsee peruskiintopisteen ulkopuolella, sekundaarikiintopisteen vaikutus muuttujan hakualueen rajoihin korostuu jonkin verran.

Muutamassa tässä analysoidussa tienviittaperustaisen viittauskehyksen ilmauksessa *puole*-vartaloinen grammin merkityksenä ei ole niinkään 'osa kokonaisuudesta' kuin pikemmin 'seudulta, tienoilta'. Merkityksen muutos voi johtaa sanan funktion muuttumiseen – esimerkiksi sanan siirtymiseen leksikaalisesta sanasta suhdesanaksi. Kielen rakenteelliset muutokset eivät aina ole helposti määriteltävissä. Niin myös *idän puolelta Suomea* - tyyppisissä ilmaisuihin, joissa *puole*-vartaloinen grammi on jonkin verran kieliopillistunut, ei voi yksiselitteisesti päätellä, onko kyseessä edelleen substantiivi vai pikemmin jo adpositio.

4.4 Muuttuja peruskiintopisteen ulkopuolella

Suurin osa tapauksista, joissa *puole*-vartaloinen grammi viittaa peruskiintopisteen ulkopuolella sijaitsevaan alueeseen, on aineistossani sellaisia, joissa peruskiintopisteenä on *raja* (54 kertaa). *Raja*-tapauksia olen käsitellyt erikseen luvussa 4.1. Syy siihen, miksi muuttujan on mielletävä sijaitsevan jossakin rajan lähellä eikä peruskiintopisteen alalla, johtuu rajan ominaisuuksista, nimenomaan sen linjamaisesta muodosta. Peruskiintopisteitä, joiden ominaisuuksilla on huomattava vaikutus muuttujan sijaintiin, on muitakin – ainakin sellaiset peruskiintopisteet, jotka ovat *rajan* kaltaisesti muodoltaan kapeita ja jotka ovat

hahmotettavissa jonkinlaiseksi esteeksi tai rajaksi. Aineistossani ovat sellaisia esimerkiksi *joki, portti, aita, siimat ja este*.

Kaikkein selvin yhteys peruskiintopisteiden *raja* ja *joki* välillä on tapauksissa, joissa kyseessä on rajajoki kahden hallintoyksikön välillä kuten seuraavassa esimerkissä Ruotsin ja Suomen välillä oleva *Tornionjoki*.

18. Ruotsin puolella Tornionjokea, Övertorneån kunnassa on Svansteinin kylä, joka oli Haminan rauhaan 1809 asti samaa kylää Turtolan kanssa ja jota joskus edelleen kutsutaan myös Turtolaksi.

Muuttuja *Svansteinin kylä* sijaitsee peruskiintopisteen *Tornionjoki* lähellä sekundaarikiintopisteen *Ruotsi* alueella. Muoto *puolella* viittaa tässä jokeen kokonaisuutena eikä joen yhteen, Ruotsin puolella olevaan osaan ja luokittuu pikemmin adpositioksi.

Kuten rajajoet niin myös kaikki muut joet osana maastoa erottavat yhden alueen toisesta.

19. Kyttälän puolelta jokea on alamäkeä.

Joen erikoisuus kiintopisteenä on se, että joki erottaa maaston kahteen osaan hyvin selkeärajaisesti. Sen takia tienviittaperustaista viittauskehystä noudattava ilmaisu synnyttää melko tarkan mielikuvan muuttujan sijainnista kiintopisteiden suhteen. Jos peruskiintopisteenä on muodoltaan enemmän pinta-alalliseksi hahmottuva entiteetti (esim. mäki tai järvi), niin 'tienviittana' toimivasta sekundaarikiintopisteestä huolimatta mielikuva muuttujan sijainnista voi jäädä hieman epäselväksi verrattuna tapauksiin, joissa peruskiintopisteenä on joki. Peruskiintopisteen *joki* kanssa *puole*-vartaloinen grammi synnyttää mielikuvan joen kahdesta rannasta. Epäsymmetrisemmän peruskiintopisteen tapauksessa grammin merkitys ei useinkaan ole yhtä selvästi 'yksi osa kahdesta', vaan se voi viitata peruskiintopisteen (esim. järven) yhteen rantaan merkiten pikemmin 'yksi osa useasta'.

Joki on toisin kuin raja muodoltaan riittävän laaja mahdollistaakseen muuttujan sijainnin myös joen päällä (eli peruskiintopisteen alalla). On ilmaisuja, jossa muuttujan voi kuvitella sijaitsevan joko joen päällä vai vieressä, vaikka jälkimmäinen tulkinta vaikuttaakin luonnollisemmalta.

20. Näkymä meidän puolelta jokea keskustaan.

Tässä on muuttujana *näkymä*, sekundaarikiintopisteenä *me* ja peruskiintopisteenä *joki*. Jos *puole*-vartaloinen grammi viittaa muuttujan sijaintiin joen päällä, silloin grammin merkitys on 'yksi osa kahdesta'. Jos grammi viittaa muuttujan sijaintipaikkaan joen vieressä, niin grammin

merkityksenä on sijainti hakualueella, jollaiseksi tässä tapauksessa ymmärretään joen ranta. Substantiivin *näkymä* kanssa on mahdollista ilmaista sekä näköaistimuksen lähtöpaikka (erosijassa) että suunta (tulosijassa). Tässä ilmaisussa on erikoista se, että muuttuja osittain liittyy sekundaarikiintopisteen kanssa. Näkymä edellyttää kokijaa; tässä virkkeessä sekundaarikiintopiste *me* toimiikin kahdella tavalla. Sen lisäksi, että sekundaarikiintopiste rajoittaa muuttujan hakualuetta peruskiintopisteen suhteen kuten sekundaarikiintopisteet yleensäkin, on *me* kokijan roolissa, josta näköhavainto lähtee, johon *näkymä* puolestaan liittyy. Tämä ilmaisu on jossain määrin monitulkintainen. Muuttujan hakualue voi sekundaarikiintopisteen sijainnista riippuen olla peruskiintopisteen rajojen sisä- vai ulkopuolella ja siitä syystä ovat mielestäni mahdollisia sekä *puolelta*-grammin substantiivi- että adpositiotulkinta.

Kontaktin puute muuttujan ja kiintopisteen välillä viittaa sanan kieliopillistumiseen myös ruumiinosanimien yhteydessä. Kieliopillistumisprosessin alussa tapahtuu leksikaalisen sanan merkityksen metaforinen ja metonyyminen laajeneminen, esimerkiksi aletaan ihmisen ruumiinosaan viittavia sanoja käyttää myös esineiden ja ruumiinosanimien tarkoitteita ympäröivän tilan yhteydessä. Esimerkiksi sana *kylki* viittasi alun perin eläimen ruumiinosaan, myöhemmin sanan merkitys laajeni niin, että *kylki* voi viitata myös tarkoitteen lähellä olevaan tilaan (*hotelli kaupungin kyljessä*). Kontakti kiintopisteenä olevan ruumiinosanimen tarkoitteen ja muuttujan välillä osoittaa siis usein, että kyseessä on leksikaalinen sana, tarkemmin substantiivi (esim. *kipu hänen kyljessään*). Jos ruumiinosanimi ei viittaa enää ruumiinosanimen tarkoitteeseen, vaan tarkoitetta ympäröivään tilaan, on sana kieliopillistunut suhdesanaksi, adpositioksi. (Ojutkangas 2000: 7–10.)

Kuten edellä mainittu, peruskiintopisteiden muoto vaikuttaa myös sellaisten esteenä toimivien peruskiintopisteiden kuin *portti* tai *siimat* sijaintisuhteiden tulkintaan muuttujan ja sekundaarikiintopisteen kanssa. Sekä portti että siima ovat muodoltaan kapeita, ja muuttujan mielletään sijaitsevan peruskiintopisteen alan ulkopuolella.

21. Kissalla oli tasapainoilua portin päällä, niin tehtiin sille kulmahyllystä sen puolelle porttia pieni koroke jolle laitettiin sen oma peti.
22. Eli itsellä ainakin ollut kamera jalustalla reitin puolella siimoja, mutta nytkö se aina poimittaisiin pois sieltä väkisin?

Esimerkissä 21 *kissan* sijainti suhteutetaan sekä virkkeen ensimmäisessä että toisessa lauseessa *porttiin*. Virkkeen ensimmäisessä lauseessa yhteys *kissan* ja *portin* välille syntyy

grammin *päällä* avulla. Grammi määrittää muuttujan hakualueeksi kiintopisteen (*portin*) tietyn osan. Virkkeen toisessa lauseessa muuttuja *pieni koroke*, sekundaarikiintopiste *kissa* (*sen puolelle porttia* 'kissan puolella porttia') ja peruskiintopiste *portti* on suhteutettu toisiinsa grammin *puolelle* avulla. Tässä kissan sijaintipaikka ei ole enää portin päällä: sekundaarikiintopiste ei viittaa kissan konkreettiseen lokaatioon, vaan kissan käyttämään tilaan yleisesti. Muuttujan hakualueena on siis portin lähellä oleva alue, jonka suunta ei määräydy sekundaarikiintopisteen konkreettisen lokaation, vaan pikemmin omistussuhteen perusteella.

Esimerkissä 22 on peruskiintopisteenä *siimat*, sekundaarikiintopisteenä *reitti* ja muuttujana *kamera*. Virkkeen taustalla voi olla esimerkiksi jokin tapahtuma, jossa yleisö on tapahtuma-alueesta erotettu siimojen avulla. Tässäkin muuttujan hakualue on peruskiintopisteen välittömässä läheisyydessä sekundaarikiintopisteen osoittamassa suunnassa. Jos edellisessä virkkeessä lauseke *sen puolelle porttia* 'kissan puolelle porttia' ei välttämättä viittaa *kissan* todelliseen sijaintipaikkaan, sitten tässä virkkeessä sekundaarikiintopiste *reitti* viittaa selvästi tilasuhteisiin – *kamera* sijaitsee *siimojen* ja *reitin* välisellä alueella – ja toimii muuttujan hakualueen loppupisteenä. *Puole*-vartaloista muotoa on sekä tässä että edellisessä virkkeessä käytetty adpositiomaisesti.

Tapauksissa, joissa peruskiintopisteenä on kolmiulotteinen tila, muuttujan sijainti suhteessa peruskiintopisteeseen vaihtelee sisä- ja ulkopuolisen tilan välillä. Peruskiintopisteen ulkopuolinen sijainti käsittää sijainnin peruskiintopisteen lähellä (esimerkki 23) ja kontaktin muuttujan ja peruskiintopisteen välillä (esimerkki 24). Joskus muuttujalla tai peruskiintopisteellä on ominaisuuksia, jonka takia niiden keskinäiset sijaintisuhteet voivat olla monitulkintaisia (esimerkki 25).

23. Tammelan puolelta asemaa alkaa Itsenäisyydenkatu (vuoteen 1958 saakka Puolimatkatkatu) jatkuen Kalevan kirkolle.
24. Maarit Simoska ehdottaa, että Lappia-talon laajennus rakennettaisiin alkuperäisen HML:n suunnitelman mukaan maan päälle, nelostien puolelle taloa.
25. Sisäänkäynti Urhelukadun puolelta Keskuskoulua.

Esimerkissä 25 on muuttujana *sisäänkäynti*, sekundaarikiintopisteenä *Urhelukatu* ja peruskiintopisteenä *Keskuskoulu*. Termin *sisäänkäynti* merkitykseen sisältyy yhteys sekä sisä- että ulkopuoliseen tilaan. Jos *sisäänkäynti* liittyy *Keskuskoulun* sisäpuoliseen tilaan, niin

puolelta-grammin tehtävänä on identifioida tietty osa kokonaisuudesta ('tuo Keskuskoulun osa, jossa on sisäänkäynti'), ja grammi luokittuu pikemmin substantiiviksi. Jos *sisäänkäynti* liittyy *Keskuskoulun* ulkopuoliseen tilaan, silloin *puolelta*-grammi viittaa peruskiintopisteeseen kokonaisuudessa määrittäen muuttujan hakualueeksi peruskiintopisteen läheisen alueen ja toimien sillä tavalla pikemmin adpositiona.

Tiettyjen peruskiintopisteiden yhteydessä *puole*-vartaloinen grammi esiintyy useimmiten metonymina. Tällainen peruskiintopiste on esimerkiksi *raja*, mutta muidenkin entiteettien (esim. *joki*, *portti*, *siimat*) ominaisuudet (kuten muoto) voivat vaikuttaa muuttujan ja peruskiintopisteen sijaintisuhteiden tulkintaan (esim. peruskiintopisteen kapea muoto voi johtaa mielikuvaan muuttujan sijainnista peruskiintopisteen rajojen ulkopuolella). Kolmiulotteisen peruskiintopisteen tapauksessa muuttuja voi sijaita myös peruskiintopisteen sisäpuolella, jolloin *puole*-vartaloinen grammi voi luokittua substantiiviksi.

4.5 Ilmaiseeko sekundaarikiintopiste pelkkää suuntaa vai suuntaa ja aluetta samaan aikaan?

Tässä kappaleessa käsittelem tienviittaperustaisen viittauskehyksen jäsenten välisiä suhteita lähtien ennen kaikkea sekundaarikiintopisteen semantiikasta. Sekundaarikiintopisteen tehtävänä on muuttujan sijainnin suunnan ilmaiseminen, mutta usein se ilmaisee suunnan lisäksi myös muuttujan sijainnin alueen. Annankin tässä esimerkkejä eri sekundaarikiintopisteistä ja tuon esiin aspekteja, jotka vaikuttavat jäsenten välisten spatiaalisten suhteiden tulkintaan.

Vaikka tienviittaperustaista viittauskehystä käyttämällä tavoitellaan mahdollisimman tarkkaa muuttujan sijainnin määrittelyä, kontekstia tuntematta spatiaaliset kuvaukset voivat kuitenkin jäädä epäselväksi. Kielen näkökulmasta voivat useat tulkinnat olla yhtä mahdollisia, sen takia ilmaisun ymmärtäminen riippuu tulkitsijan kontekstin tuntemisesta. Esimerkissä 26 voisi kontekstia tuntematta muuttujan suhteuttaa tienviittaperustaisen viittauskehyksen jäseniin neljällä eri tavalla.

26. Pallas-Yllästunturin luontokeskus Kellokas on Äkäslompolon puolella tunturia, tunturiin johtavan tien varressa.

Tässä esimerkissä on sekundaarikiintopisteenä *Äkäslompolo*, muuttujana *Pallas-Yllästunturin luontokeskus Kellokas* ja peruskiintopisteenä *tunturi*. *Kellokkaan* sijaintipaikan kuvauksen voi tulkita niin, että *Kellokas* sijaitsee *tunturissa Äkäslompolon* kylän suunnassa ja kylän alueella,

toisekseen se voi sijaita *tunturissa Äkäslompolon* suunnassa, mutta ei kylän alueella, kolmas vaihtoehto on sijainti *tunturin* ulkopuolella *Äkäslompolon* suunnassa ja kylän alueella ja neljäs *tunturin* ulkopuolella *Äkäslompolon* suunnassa mutta ei kylän alueella. Virkkeen tulkinnasta riippuu myös grammin *puolella* luokittelu: jos *Kellokkaan* tulkitaan sijaitsevan *tunturin* ulkopuolella, grammin käyttö olisi adpositiomainen, mutta päinvastaisessa tapauksessa voisi grammin luokitella pikemminkin substantiiviksi.

Peruskiintopisteellä *raja* on iso vaikutus tienviittaperustaisen viittauskehysten jäsenten välisten suhteiden tulkintaan. Rajan linjamaisesta muodosta johtuen muuttujan sijaintipaikka voi olla yksinomaan peruskiintopisteen ulkopuolella. Muuttujan tarkempi sijainti määräytyy sen mukaan, onko sekundaarikiintopisteenä valtio tai jokin valtiota pienempi yksikkö, kuten kylä, kaupunki tai kunta. Esimerkiksi jos muuttujan sanotaan olevan *Venäjän puolella rajaa*, silloin muuttujan sijaintipaikka ei voi olla rajan ja Venäjän välisellä alueella, vaan sen on sijaittava Venäjällä, mutta jos muuttuja on *Äkäslompolon puolella rajaa*, se voi tarkoittaa sijaintia jossakin kuntarajan ja Äkäslompolon kylän välissä Kolarin kunnan alueella. Valtio on aina implisiittinen tausta muuttujan sijainnin kuvauksessa, koska kaikki entiteetit sijaitsevat jonkin valtion alueella. Sekundaarikiintopisteet *kylä*, *kaupunki* tai *kunta* puolestaan eivät ole välttämättömiä taustoja muuttujan sijainnille, koska sijaitsemattakaan niiden alueella muuttujalla on ainakin implisiittisesti valtiona oleva sijaintipaikka aina olemassa.

Aineistossani on sekundaarikiintopisteenä jokin valtio 55 kertaa, lähes aina valtio on silloin myös muuttujan sijainnin alue. Pääsyynä, miksi sekundaarikiintopisteenä oleva valtio toimii sekä suuntana että sijaintipaikkana, on se, että aineistossani valtio esiintyy enimmäkseen peruskiintopisteen *raja* kanssa (47 kertaa 55 tapauksesta). Jos peruskiintopisteenä on kooltaan isompi entiteetti, muuttujan sijaintipaikka voi olla myös peruskiintopisteen rajoissa ja valtiona oleva sekundaarikiintopiste voi ilmaista vain suuntaa.

27. Retkue lähti matkaan Kiinan puolelta vuorta.

Ylhäällä olevassa esimerkissä on sekundaarikiintopisteenä *Kiina*, muuttujana *retkue* ja peruskiintopisteenä *vuori*. Sekundaarikiintopisteen semantiikka riippuu peruskiintopisteen sijainnista. Jos vuoren mielletään sijaitsevaan Kiinassa, edustaa Kiina luonnollisesti sekä suuntaa että aluetta, jossa peruskiintopiste sijaitsee. Mutta vuoren on mahdollista mieltää sijaitsevan myös jonkin Kiinan naapurivaltion alueella, jolloin Kiina ilmaisee vain suunnan, josta retki lähti.

Esimerkissä 28 sekundaarikiintopiste viittaa valtioon niin kuin edellisessäkin esimerkissä, mutta viittaus on spatiaalisesti hieman tarkempi: viittauskohteena ei ole kokonainen valtio, vaan tietty alue. Sekundaarikiintopisteen tehtävänä on tässä suunnan osoittaminen.

28. Rolex Sydney Hobart -kilpailu käynnistyi eilen Tapaninpäivänä klo 13 paikallista aikaa ja suurin osa on vielä tällä hetkellä Australian mantereen puolella Bassin salmea

Esimerkissä on sekundaarikiintopisteenä *Australian manner*, muuttujana *suurin osa* [purjelaivakilpailuun osallistuvista kilpailijoista] ja peruskiintopisteenä *Bassin salmi*. Sekundaarikiintopisteen tehtävä osoittaa vain suuntaa ilman, että muuttuja sijoittuisi sinne, johtuu ennen kaikkea siitä, että muuttuja *suurin osa* sijaitsee peruskiintopisteen alalla (*Bassin salmen* alueella). Osittain se johtuu myös kiintopisteen luonteesta. *Australian manner* on nimittäin spesifisempi spatiaalinen yksikkö kuin esimerkiksi pelkästään Australia, joka toimii pikemminkin kattoterminä, joka käsittää mantereen lisäksi merialueen ja useat saaret. Sen takia tässä kontekstissa *Australian manner* hahmottuu helpommin suuntaa osoittavaksi pisteeksi ja Australia alueeksi. Jos edellä annetun esimerkin sijasta sanottaisiin: *Kilpailijat olivat Australian puolella salmea*, muuttuja sijaitsisi kuten edellisessä esimerkissäkin jossakin peruskiintopisteen alueella, mutta sekundaarikiintopiste (*Australia*) ei osoittaisi pelkästään suuntaa, vaan se olisi laaja alue, johon sisältyy sekä osa peruskiintopisteestä (*Australiaan* kuuluva osa salmea) että muuttujan sijaintipaikka.

Tietyntyypiset sekundaarikiintopisteet suhteutuvat muuttujaan kontekstista riippumatta lähes aina samalla tavalla. Esimerkiksi omistajat sekundaarikiintopisteenä eivät viittaa viittauskohteen todelliseen tietyn hetkiseen sijaintipaikkaan vaan omistajalle kuuluvaan tilaan, kuten seuraavassa esimerkissä.

29. Muutin afrikkalaisten puolelle taloa toissailtana ja nyt minulla on oma kämpä, jossa tuoli, hylly, kaappi, moskiittoverkolla varustettu peti ja pieni kylppäri.

Tässä on sekundaarikiintopisteenä *afrikkalaiset*, muuttujana 'minä' (*muutin* 'minä muutin') ja peruskiintopisteenä *talo*. Sekundaarikiintopisteen tehtäviin kuuluu aina tavalla tai toisella muuttujan sijaintipaikan suunnan määrittely, ja jos sekundaarikiintopisteenä on omistaja, suunta sisältyy implisiittisesti omistajan omistamaan tilaan. Omistaja ei kuitenkaan voi varsinaisen sekundaarikiintopisteen tapaan ilmaista yksinomaan muuttujan sijaintipaikan suuntaa tai muuttujan hakualueen loppupistettä, vaan omistaja määrittää muuttujan

hakualueeksi kokonaisen sekundaarikiintopisteen omistaman alueen. Analysoin henkilötarkoitteisia sekundaarikiintopisteinä tarkemmin luvussa 4.6.

Samoin kuin sekundaarikiintopisteen tehtävässä olevat omistajat viittaavat samaan aikaan muuttujan suuntaan ja sen sijainnin alueeseen, tietyt sekundaarikiintopisteet ilmaisevat usein vain muuttujan suunnan. Tällaisia sekundaarikiintopisteitä ovat esimerkiksi esineet.

30. Tämä on helpointa saavuttaa kun päävalo tulee kameran takaa tai ainakin kameran puolelta kohdetta.

Muuttujan *päävalo* hakualue on peruskiintopisteen *kohde* ja sekundaarikiintopisteen *kamera* välille jäävä alue, eli sekundaarikiintopiste ilmaisee tässä virkkeessä suuntaa.

Seuraavissa esimerkeissä tienviittaperustaista viittauskehystä noudattava ilmaisu perustuu *manner ja meri* -dualismiin: esimerkissä 31 dualismin eksplisiittisesti ilmaistuna osana ja rakenteen sekundaarikiintopisteenä on *manner* ja esimerkissä 32 *meri*.

31. Mestre puolestaan sijaitsee mantereen puolella Veneton maakuntaa.

32. Sisäänkäynti meren puolelta Dipolia, vastapäätä TF:ää.

Sekundaarikiintopisteinä *manner* ja *meri* toimivat molemmat niin sanoen tienviittana rannikon lähellä olevan muuttujan (*Mestre, sisäänkäynti*) sijaintipaikalle. Siitä johtuen, että muuttuja sijaitsee molemmissa tapauksessa mantereella, dualismin osapuolet tienviittoina eivät ole täysin symmetrisiä. Esimerkissä 31 sekundaarikiintopiste *manner* ilmaisee sekä muuttujan sijainnin suunnan että sen alueen. Sekundaarikiintopiste tässä virkkeessä on rajoiltaan väljempi kuin peruskiintopiste (*Veneton maakunta*) käsittäen sekä muuttujan sijaintipaikan että peruskiintopisteen kokonaisuudessaan. *Puolella*-grammi suhteuttaa muuttujan tiettyyn osaan peruskiintopistettä. Sekundaarikiintopiste *manner* onnistuu määrittämään tämän osan vain silloin, kun viitteen taustalla on kuvitelma *manner ja meri* -dualismista. Esimerkissä 32 sekundaarikiintopiste *meri* ilmaisee sen sijaan vain muuttujan sijainnin suunnan, mutta sijainnin alue on edelleen *manner*. Spatiaalinen mielikuva, miten tienviittaperustaisen viittauskehysten jäsenet suhteutuvat toisiinsa, voi virkkeiden välillä vaihdella, mutta *puole*-vartaloisen grammin semantiikka riippuu kuitenkin sen suhteesta peruskiintopisteeseen. Esimerkissä 31 *puolella*-grammi luokituu pikemmin substantiiviksi, ja esimerkissä 32 *puolelta*-grammin sanaluokka riippuu siitä, tulkitaanko muuttuja *sisäänkäynti* pikemmin rakennukseen kuuluvaksi osaksi, joten sen voi kuvitella sijaitsevan

peruskiintopisteen rajoissa (*puolelta*-grammin substantiivimainen käyttö) tai pikemmin peruskiintopisteeseen johtavana reittinä (*puolelta*-grammin adpositiomainen käyttö).

Aineistossani vain harvojen sekundaarikiintopisteiden kohdalla näkyy tendenssi ilmaista tyypillisesti vain suuntaa (esim. esineet) tai suuntaa ja aluetta samaan aikaan (esim. omistajat). Aineistoni muiden sekundaarikiintopisteiden kohdalla sellaista tendenssiä ei näy, vaan sekundaarikiintopisteen ja toisten tienviittaperustaisen viittauskehyksen jäsenten välisten spatiaalisten suhteiden määrittämiseksi pitää analysoida kokonaisrakennetta. Joidenkin ilmaisujen kohdalla on useita mahdollisuuksia, miten muuttujan voi kuvitella sijaitsevan suhteessa kiintopisteisiin (kuten ilmaisussa *Pallas-Yllästunturin luontokeskus Kellokas on Äkäslompolon puolella tunturia*) ja adekvaatti tulkinta vaatii ilmaisun ulkopuolisia taustatietoja.

4.6 Sekundaarikiintopisteenä elollinen olento

Sen lisäksi, että sekundaarikiintopiste eli rakenteen genetiivijäsen ilmaisee suuntaa tai suuntaa ja aluetta samaan aikaan, genetiivin tehtävänä on myös omistussuhteiden ilmaiseminen. Tämä tehtävä ilmenee tapauksissa, joissa sekundaarikiintopisteenä on helposti omistajaksi hahmottuva elollinen olento. Esimerkissä 33 sekundaarikiintopisteellä onkin kaksi tehtävää — toisaalta se viittaa omistajaan ja toisaalta erottaa spatiaalisesti peruskiintopisteen yhden osan toisesta.

33. Kibitok – syntynyt isän puolella majaa, ei äidin

Ilmaisussa sekundaarikiintopiste määrittää muuttujan sijainnin vain hyvin yleisesti omistussuhteen perusteella. Ilmaisusta ei käy ilmi, missä sekundaarikiintopiste *isä* sijaitsee muuttujan *Kibitok syntyi* suhteessa, ja sen takia sekundaarikiintopiste ei toimi tämäntyyppisissä ilmaisuissa niin sanoen tienviittana. Kuitenkin sekundaarikiintopisteellä on vaikutus tilanteen spatiaaliseen hahmottamiseen: se erottaa majan yhden puolen toisesta puolesta rajoittaen muuttujan hakualueen majan tiettyyn osaan. Sen takia virkkeen voi luokitella tienviittaperustaisen viittauskehyksen mukaisten ilmaisujen joukkoon.

Henkilötarkoitteisen sekundaarikiintopisteen tehtävän tulkinta riippuu myös siitä, minkälaisen peruskiintopisteen kanssa se esiintyy. On nimittäin myös sellaisia asioita ja tiloja, jotka on usein käyttäjien välillä jaettu niin, että kummallakin käyttäjällä on oma puolensa niistä. Tällaisia asioita ja tiloja voivat olla esimerkiksi *kylpyhuoneen kaappi*, *sänky* tai *huone* kuten seuraavissa esimerkeissä.

34. Joskus LivBoxeihin tai goodie bageihin on eksynyt jotain luullakseni miehelle kelpavaa, jonka olen salakavalasti miehen puolelle kylppäriin kaappia sujauttanut ja yleensä on kelvannutkin.
35. No, on tyytyväinen kun minä siirryn isännän puolelle sänkyä ja koira saa jatkaa uniaan minun puolellani.
36. Samanlainen vaaleanpunainen löytyy Fannin puolelta huonetta.

Näissä esimerkeissä tietty osa kokonaisuudesta (peruskiintopisteestä) identifioidaan omistussuhteiden perusteella, eikä sekundaarikiintopisteen tietyn hetken varsinainen sijainti vaikuta kiintopisteiden pysyviin sijaintisuhteisiin. Esimerkiksi jos kuvitellaan, että *Fanni* jakaa *huonetta* siskon kanssa, silloin *Fannin* puoli *huonetta* jää samaksi riippumatta siitä, onko hän tietyllä ajanhetkellä todellisesti oman vai siskon puolella huonetta. Sekundaarikiintopiste kyllä erottaa kokonaisuuden yhden osan toisesta, mutta ei kuitenkaan toimi varsinaisena kiintopisteenä.

Toiset tilanteet ovat sellaisia, jotka eivät tuo mieleen omistussuhteita. Seuraavissa esimerkeissä peruskiintopisteinä ovat *sali* ja *este*, ja kumpikaan näistä ei kuulu prototyypisten omattavien entiteettien joukkoon.

37. Saima sitten juoksi ulkokäytävien kautta Essin puolelle salia ja he lähtivät sitten sieltä yhdessä laulamaan.
38. Ensi kerralla rupean sitten siirtymään tuonne Iivan puolelle estettä että saadan liike suoritettua loppuun asti.

Näissä esimerkeissä sekundaarikiintopiste (*Essi / Iiva*) ei siis viittaa omistajaan, vaan suuntaan ja alueeseen, jotka määräytyvät sekundaarikiintopisteen tietynhetkisen todellisen sijaintipaikan perusteella. Genetiivijäsenellä on esimerkeissä eri tehtävä, ja kiintopisteiden keskinäiset sijaintisuhteet perustuvat eri tekijöihin. Sekundaarikiintopisteitä yhdistää kuitenkin se, että molemmat ovat henkilötarkoitteisia ja liikkumiskykyisiä. Sen takia ne määrittävät muuttujan hakualueen yleisesti (esim. *Fannille kuuluva puoli huonetta* tai *salin puoli, jossa Essi on*) ilmaisematta hakualueen tarkkaa loppupistettä kuten muutamit liikkumattomat sekundaarikiintopisteet (esim. *auto on joen puolella taloa*).

Kuten monissa edeltävissä esimerkeissä niin myös seuraavassa genetiivijäsen *hän* viittaa omistajaan.

39. Silmä hänen ei-mekaanisella puolella päätään on jotenkuten pieni, mutta hänen toinen silmä on suurehko, pyöreä ja siinä on pieni pupilli [---]

Tässä genetiivijäsen *hänen* ei kuitenkaan toimi sekundaarikiintopisteenä, vaan genetiivin tehtävänä on yksinomaan omistussuhteiden ilmaiseminen. Tämä johtuu siitä, että tässä esimerkissä *puolella*-muodolla on sitä kuvaava etumäärite (*ei-mekaanisella*). Ilmaisussa *silmä hänen ei-mekaanisella puolella päätään* genetiivi *hänen* viittaa siis ainoastaan omistajaan, kenelle partitiivin tarkoite kuuluu. Puheenalaisen osan identifioiminen syntyy etumääritteen eikä genetiivijäsenen avulla. Sen sijaan esimerkiksi jo aiemmin analysoidussa ilmaisussa *isän puolella majaa*, jossa *puolella*-muotoa ei edellä kuvaava etumäärite, genetiivi *isän* viittaa partitiivin tarkoitteen kahdesta omistajasta yhteen ja identifioi sellaisenaan puheenalaisen kokonaisuuden osan. Toisin kuin ilmaisu *isän puolella majaa* ilmaisu *silmä hänen ei-mekaanisella puolella päätään* ei siis arvioni mukaan edusta tienviittaperustaista viittauskehystä.

Henkilötarkoitteisen sekundaarikiintopisteen tehtävä ei ole yksiselitteinen. Se voi muiden sekundaarikiintopisteiden kaltaisesti toimia niin sanoen tienviittana muuttujan sijaintipaikan määrittelyssä kuten esimerkissä 37 (*Saima sitten juoksi ulkokäytävien kautta Essin puolelle salia ...*). Usein kuitenkin henkilötarkoitteisen sekundaarikiintopisteen päätehtävänä on omistajaan viittaaminen kuten esimerkissä 35 (*No, on tyytyväinen kun minä siirryn isännän puolelle sänkyä...*).

5 Yhteenveto

Puole-vartaloisen grammin yhteydessä tienviittaperustaista viittauskehystä käytetään pääasiassa spatiaalisten suhteiden ilmaisemiseen. Rakenne soveltuu myös abstraktien suhteiden ilmaisemiseen, jolloin abstraktinen tilanne käsitteistetään spatiaalisena tilanteena (esim. [---]kun siirrytään olennan puolelle teidän olemassaoloanne). Abstrakteja merkityksiä ilmaistaan aineistoni perusteella rakenteella kuitenkin vain harvoin (7 tapausta 129:stä).

Tienviittaperustainen viittauskehys koostuu *puole*-vartaloisen grammin lisäksi genetiivi- ja partitiivilaajennuksesta. Eri konteksteissa voivat tienviittaperustaisen viittauskehysten jäsenten tehtävät jonkin verran vaihdella. *Puole*-vartaloisen grammin tehtävän vaihtelu liittyy kieliopillistumiseen: tietyissä ilmauksissa grammin merkitys on erkaantunut substantiivin merkityksestä 'kahtia jaetun kokonaisuuden yksi osa, puolikas' (kts. KS: *puoli*) ja muistuttaa pikemmin adpositiota. Ero *puole*-vartaloisen grammin käyttöjen välillä näkyy, kun verrataan keskenään ilmaisuja *työ aloitetaan ikkunan puolelta huonetta* [---] ja *näkymä meidän puolelta jokea keskustaan*. Ensimmäisessä esimerkissä *puolelta*-grammi identifioi yhden peruskiintopisteen (*huoneen*) osan 'puolikkaan' muuttujan (*työn*) hakualueeksi.

Tienviittaperustaisen viittauskehysten jäsenten keskinäisten suhteiden perusteella *puolelta*-grammi luokituu tässä pikemmin substantiiviksi. Toisessa esimerkissä *puolelta*-grammin merkitystä voi tietyssä kontekstissa ehkä tulkita samalla tavalla, kuten edellisessä esimerkissä. Kuitenkin luonnollisemmalta vaikuttaa tulkinta, jossa grammi ei viittaa enää kokonaisuuden yhteen puolikkaaseen, vaan suhteuttaa muuttujan *näkymä* peruskiintopisteeseen *joki* kokonaisuutena tarkoittaen suunnilleen peruskiintopisteen lähellä olevaa aluetta ja luokituen pikemmin adpositioksi. Analyysi tuo esiin, että muuttujan sijainti peruskiintopisteen rajojen sisäpuolella korreloi usein *puole*-vartaloisen grammin merkitykseen 'puolikaa, kahtia jaetun kokonaisuuden yksi osa' ja grammin käyttöön substantiivina. Muuttujan sijainti peruskiintopisteen rajojen ulkopuolella taas voi viitata *puole*-vartaloisen grammin käyttöön adpositiona. Useimmiten ei voi kuitenkaan yksiselitteisesti päätellä, onko kyseessä *puole*-vartaloisen substantiivi vai adpositio. Tarkan luokittelun sijasta voi *puole*-vartaloisen grammin kieliopillistumista kuvata jatkumona, jonka alkupäässä ovat substantiivimaisemmat tapaukset ja loppupäässä enemmän suhdeseanoja muistuttavat *puole*-vartaloisen grammin tapaukset.

Sekundaarikiintopisteen tehtävänä tienviittaperustaisessa viittauskehyksessä on määrittää muuttujan sijaintipaikalle suunta. Kuitenkin sekundaarikiintopisteet eroavat keskenään jonkin

verran siinä, miten muuttuja ja kiintopiste suhteutuvat toisiinsa. Sekundaarikiintopiste voi ilmaista pelkästään muuttujan hakualueen suunnan suhteessa peruskiintopisteeseen (esim. *eli itsellä ainakin ollut kamera jalustalla reitin puolella siimoja [---]*). Jotkut sekundaarikiintopisteet kuitenkin ilmaisevat sekä muuttujan hakualueen suunnan että sijainnin alueen kuten virkkeessä *Venäjän puolella rajaa sijaitsevaan Svetogorskin kaupunkiin (entiseen Suomen Ensoon) on matkaa Imatran keskustasta noin seitsemän kilometriä*. Merkityserosta huolimatta sekundaarikiintopiste toimii molemmissa esimerkissä niin sanoen tienviittana. Hieman erilainen suhde muuttujan ja sekundaarikiintopisteen välillä on tapauksissa, joissa sekundaarikiintopisteenä on omistajaksi hahmottuva olento. Esimerkiksi ilmaisussa *[---] jonka olen salakavalasti miehen puolelle kylppäriin kaappia sujauttanut [---]* sekundaarikiintopiste (*miehen*) ei viittaa kiintopisteen tarkoitteen todelliseen sijaintipaikkaan, vaan omistussuhteisiin. Tässä sekundaarikiintopiste ei toimi varsinaisena 'tienviittana', vaan osana omistusrakennetta, jossa genetiivisijainen omistaja edeltää omistettavaa (kts. Grünthal 2005: 40). Vaikka omistajaksi hahmottuva sekundaarikiintopiste eroaa semanttisesti muista sekundaarikiintopisteistä, omistussuhteiden perusteellakin määräytyy muuttujan hakualueelle suunta, ja sen takia myös tämäntyyppiset tapaukset edustavat tienviittaperustaista viittauskehystä.

Kuten monet muut suomen grammit (*pää-, juure-, viere-*vartaloiset jne.), niin myös *puole-*vartaloisen grammi voi esiintyä mm. sekä substantiivina että adpositiona. Tietyissä käyttöyhteyksissä *puole-*vartaloisella grammilla on vakiintunut tehtävä adpositiona, esimerkiksi tilanteen epämääräistämiseen (*minun puolestani saat mennä jo*) tai näkökulman ilmaisemiseen liittyen (*opettajat ovat syysloman puolesta*) (kts. VISK, § 689). *Puole-*vartaloisen grammin merkityksen laajeneminen näkyy myös tienviittaperustaisen viittauskehysten kontekstissa, jossa grammi ei viittaa enää kokonaisuuden yhteen niin sanoen puolikkaaseen, vaan pikemmin kokonaisuuden lähellä olevaan alueeseen. *Puole-*vartaloisen grammin kieliopillistuminen ei ole kuitenkaan pitkälle kehittynyt, ja tienviittaperustaisessa viittauskehyksessä *puole-*vartaloisen grammin tapaukset ovatkin usein rajatapauksia substantiivin ja adposition välissä.

Lähteet

- Grünthal, Riho 2003: *Finnic adpositions and cases in change*. Suomalais-ugrilaisen seuran toimituksia 244, Helsinki. [Viitattu 24.02.2024.] Saatavissa: <https://www.sgr.fi/sust/sust244/sust244.pdf>
- Grünthal, Riho 2005: Miksi itämerensuomessa on prepositioita? *Virittäjä* 109/1, s. 28–51. [Verkkolehti.] Kotikielen Seuran aikakauslehti, Helsinki. [Viitattu 24.02.2024.] Saatavissa: <https://journal.fi/virittaja/article/view/40382/9808>
- Haukioja, Timo 1998: Rektio ja rajattuus. Huomioita suomen adpositioiden rektiosta. *Kieliopillistumisesta, analogiasta ja typologiasta*, s. 217–229. Toim. Anneli Pajunen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Hopper, Paul J ja Traugott, Elisabeth Closs 2003: *Grammaticalization*. Toinen painos. Cambridge University Press, Cambridge.
- Huumo, Tuomas 2005: Kognition kieli: Miten suomen kieli käsitteistää aistihavainnon? *Sananjalka* 47/1, s. 7–42. [Verkkolehti.] [Viitattu 24.02.2024.] Saatavissa: <https://doi.org/10.30673/sja.86654>
- Huumo, Tuomas 2019: Melkein kohti, ihan lähellä, melko edessä – Mitä astemääritteet kertovat spatiaalisten grammien semantiikasta. *Sananjalka* 61, s. 7–29. [Verkkolehti.] [Viitattu 24.02.2024.] Saatavissa: <https://journal.fi/sananjalka/article/view/80150>.
- Huumo, Tuomas. Käsikirjoitus. Suomen adpositiot ja niiden partitiivitäydennys: kieliopin, semantiikan ja kielihistorian näkökulmia.
- Jaakola, Minna 1997: Genetiivin kanssa esiintyvien adpositioiden kieliopillistumisesta. *Kieliopillistuminen. Tapaustutkimuksia suomesta*, s. 121–156. Toim. Tapani Lehtinen ja Lea Laitinen. Kieli 12. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos, Helsinki.
- KS = Kielitoimiston sanakirja: *puoli*.
- Laitinen, Lea ja Lehtinen, Tapani 1997: Johdanto. *Kieliopillistuminen. Tapaustutkimuksia suomesta*, s. 6–19. Toim. Tapani Lehtinen ja Lea Laitinen. Kieli 12. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos, Helsinki.
- Lakoff, George ja Johnson, Mark 1980: *Metaphores We Live By*. University of Chicago Press, Chicago.
- Langacker, Ronald W 1999: *Grammar and Conceptualization*. Cognitive Linguistics Research 14. Mouton de Gruyter, Berlin, New York.
- Langacker, Ronald W 2008: *Cognitive Grammar. A Basic Introduction*. Oxford University Press, New York.

- Leino, Pentti 1993: *Polysemia – kielen moniselitteisyys*. Kieli 7. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos, Helsinki.
- Meillet, Antoine 1997: Kieliopillisten muotojen kehitys. *Kieliopillistuminen. Tapaustutkimuksia suomesta*, s. 188–202. Toim. Tapani Lehtinen ja Lea Laitinen. Kieli 12. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos, Helsinki.
- Ojutkangas, Krista 2001: *Ruumiinosanimien kieliopillistuminen suomessa ja virossa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 845. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki
- Ojutkangas, Krista 2005: Viittauskehykset ja tarkastelunäkökulma – miten sijaintia perusakseleilla kuvataan? *Virittäjä* 109/4, s. 525–551. [Verkkolehti.] Kotikielen Seuran aikakauslehti, Helsinki. [Viitattu 24.02.2024.] Saatavissa: <https://journal.fi/virittaja/article/view/40438/9864>
- Ojutkangas, Krista 2012: Ikkuna ulos. Suomen ulko-grammit ja huomion ikkunoiminen. *Virittäjä* 2, s. 169–197. [Verkkolehti.] Kotikielen Seuran aikakauslehti, Helsinki. [Viitattu 24.02.2024.] Saatavissa: <https://journal.fi/virittaja/article/view/6567/5377>.
- Svorou, Soteria 1994: *The Grammar of Space*. Typological Studies in Language 25. John Benjamins Publishing, Amsterdam.
- Talmy, Leonard 2000: *Toward a Cognitive Semantics. Concept Structuring Systems*, vol 1. The MIT Press, Cambridge.
- VISK, § 1240, § 689, § 687, § 688, § 693, § 439, § 710, § 690